

Ruimtelijke structuur en kleine criminaliteit

Interim-checklist van aandachtspunten bij de beoordeling
van (stede)bouwkundige plannen

D.J.M. van der Voordt
H.B.R. van Wegen

296 1325

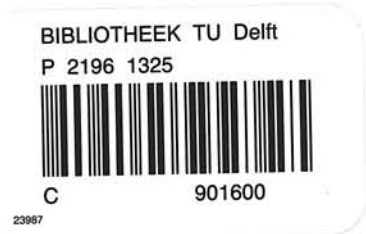
CENTRUM VOOR ARCHITECTUURONDERZOEK
Technische Universiteit Delft - Faculteit der Bouwkunde

RUIMTELIJKE STRUCTUUR EN KLEINE CRIMINALITEIT

Interim-checklist

REPUBLIC OF SOUTH AFRICA

MINISTRY OF EDUCATION

RUIMTELIJKE STRUCTUUR EN KLEINE CRIMINALITEIT

Interim-checklist van aandachtspunten bij de beoordeling van
(stede)bouwkundige plannen

Ir. D.J.M. van der Voordt
Drs. H.B.R. van Wegen

2196 1325

Uitgegeven door:

Delftse Universitaire Pers
Stevinweg 1
2628 CN DELFT
(015) 783254

in opdracht van:

Centrum voor Architectuuronderzoek
Technische Universiteit Delft
Faculteit der Bouwkunde
Berlageweg 1
2628 CR DELFT
(015) 781308

in samenwerking met
Gemeentepolitie 's Gravenhage
Dienst Beleidszaken en Onderzoek

Fotografie:
TU Delft & Gemeente 's-Gravenhage

Typewerk:
Astrid Aukes en Olga Minetti

CIP gegevens Koninklijke Bibliotheek, Den Haag

Voordt, ir. D.J.M. van der

Ruimtelijke structuur en kleine criminaliteit :
interim checklist van aandachtspunten bij de
beoordeling van (stede)bouwkundige plannen / red.:
ir. D.J.M. van der Voordt, drs. H.B.R. van Wegen. -
Delft : Delftse Universitaire Pers. - Ill. - Met
lit. opg.
ISBN 90-6275-293-4
Trefw.: gebouwde omgeving ; criminaliteit.

©1986 Centrum voor Architectuuronderzoek

No part of this book may be reproduced in any form by print,
photoprint, microfilm or any others means without written
permission from the publisher: Delft University Press.

INHOUD

VOORWOORD

1.	INLEIDING	1
1.1	Gebouwde omgeving en kleine criminaliteit	1
1.2	Ontwikkeling van een checklist	1
1.3	De rol van de gemeentepolitie	4
2.	THEORETISCH KADER	5
2.1	Korte historische terugblik	5
2.2	Concentratiepunten van (angst voor) criminaliteit	5
2.3	Bouwstenen voor een theoretisch model	8
2.3.1	De aanwezigheid van potentiële daders	9
2.3.2	Kwetsbaarheid van materiële objecten	10
2.3.3	Invloed van de omgeving: de gelegenheidstheorie	11
2.4	Samenvattend schema	18
3.	CHECKLIST VAN AANDACHTSPUNTEN	19
3.1	Overwegingen bij de opzet	19
3.2	Aandachtspunten op stedenbouwkundig planniveau (buurt/wijk)	19
3.3	Woonmilieus	21
3.3.1	Woonomgeving	21
3.3.2	Woning/Woonblok	25
3.4	Scholen	31
3.5	Parkeergarages	34
3.6	Onderdoorgangen	36
3.7	Overige voorzieningen	38
3.7.1	Fietspaden	38
3.7.2	Halteplaatsen voor openbaar vervoer	39
3.7.3	Groenvoorzieningen	40
4.	SOCIALE ASPEKTEN	41
4.1	Maatschappelijke ontwikkelingen	41
4.2	Problemen op complexniveau - een vervaltheorie	42
5.	LITERATUUR	45
	Bijlage 1: Samenstelling van de begeleidingscommissie	
	Bijlage 2: Publikaties Centrum voor Architectuuronderzoek op het thema kleine criminaliteit	

INHOUD

WOPWOP

INLEIDING	1
Leeswijze omgekeerd	1.1
Ontwikkeling van het boek	1.2
Doel van de cursus	1.3

THEORETISCH KADU

2	
2.1	2.1
2.2	2.2
2.3	2.3
2.4	2.4
2.5	2.5
2.6	2.6
2.7	2.7
2.8	2.8

CHECKLIST VAN AANVAARDINGEN

3	
3.1	3.1
3.2	3.2
3.3	3.3
3.4	3.4
3.5	3.5
3.6	3.6
3.7	3.7
3.8	3.8
3.9	3.9
3.10	3.10
3.11	3.11
3.12	3.12
3.13	3.13

SOCIALE ASPECTEN

4	
4.1	4.1
4.2	4.2

LITERAATUUR

5	
5.1	5.1
5.2	5.2

VOORWOORD

Deze publikatie is geschreven in het kader van een breed opgezet onderzoek naar de relatie tussen ruimtelijke omgevingskenmerken en (kleine) criminaliteit. Dit onderzoek is geïnitieerd door de Dienst Beleidszaken en Onderzoek van de Gemeentepolitie 's-Gravenhage en vormt een uitwerking van een van de beleidsuitgangspunten van het bestuurlijk preventiebeleid: "Het qua planologische en bouwtechnische kenmerken zodanig inrichten van de bebouwde omgeving, dat hierdoor enerzijds de uitoefening van toezicht op vooral jongeren niet onnodig wordt bemoeilijkt en anderzijds het plegen van diefstallen e.d. niet onnodig gemakkelijk wordt gemaakt".

Doel van het onderzoek is een checklist te ontwikkelen, die door de politie en/of anderen gehanteerd kan worden om bouwplannen te toetsen op kwetsbaarheid ten aanzien van vandalisme, inbraken en andere vormen van kleine criminaliteit. De achterliggende gedachte daarbij is, om méér en beter gebruik te maken van de kennis waarover de politie uit hoofde van haar functie beschikt bij de bestrijding en preventie van criminaliteit.

Het onderzoek als geheel bestaat uit een aantal deelstudies, waaronder literatuuronderzoek, een casestudie in een woonwijk en een vergelijkbare casestudie in een groengebied, het opstellen van een (concept) checklist op basis van literatuuronderzoek en een toetsing hiervan door middel van veldonderzoek in Den Haag. Een eerste rapportage over het onderzoek is in april 1986 aangeboden aan het Bestuurlijk Coördinatie Orgaan Vandalisme, Onveiligheid en Criminaliteit. Het onderhavige rapport bevat de (concept) checklist op basis van literatuuronderzoek. Het is opgesteld door medewerkers van het Centrum voor Architectuuronderzoek, dat zich binnen het VF-project Herstructurering Verstedelijkt Gebied eveneens met dit onderzoekthema bezighoudt.

Na een korte beschrijving van de aanleiding en achtergronden (Hfdst. 1) wordt in hoofdstuk 2 getracht de huidige theoretische inzichten op een overzichtelijke wijze samen te vatten. Dit hoofdstuk kan gezien worden als belangrijke achtergrondinformatie om de checklist op zinvolle en deskundige wijze te kunnen toepassen. Hoofdstuk 3 bevat de checklist zelf en enkele overwegingen bij de keuze van de opzet. Het zal duidelijk zijn dat men er met een goede fysieke structuur alléén nog niet is. Integendeel: aspecten als een zorgvuldige organisatie van het bouwproces, een adequaat woningtoewijzingsbeleid en goed beheer zijn evenzeer belangrijk en vaak zelfs van doorslaggevende betekenis, terwijl de maatschappelijke context (werkloosheid, verminderd normbesef, gebrek aan formeel toezicht etc.) evenmin uit het oog mag worden verloren. Hoewel dit rapport primair gericht is op (de beoordeling van) ontwerpaspecten, zal daarom in hfdst. 4 een korte beschouwing gewijd worden aan sociale aspecten bij de preventie of bestrijding van kleine criminaliteit.

Een woord van dank gaat uit naar de heren drs. J.M. de Blaey, mr. A.C.H. Bokern en drs. D.J. Wijmer, allen werkzaam bij de Dienst Beleidszaken en Onderzoek, voor hun inzet om deze studie daadwerkelijk van de grond te krijgen.

Delft, oktober 1986

1. INLEIDING

1.1 Gebouwde omgeving en kleine criminaliteit

Kleine criminaliteit kan volgens de Commissie Kleine Criminaliteit (1984) omschreven worden als

" massaal voorkomende strafbaar gestelde gedragingen die door de politie kunnen worden getransigeerd of bij een eerste overtreding in het algemeen door de officier van justitie worden afgedaan dan wel door de rechter worden bestraft met maximaal een geldboete en/of een voorwaardelijke vrijheidsstraf en die - vooral door hun massaliteit - hinderlijk zijn of de gevoelens van onveiligheid bij de burgerij bevorderen".

Hiertoe worden met name vernielingen, gelegenheidsinbraken, fietsdiefstallen en winkeldiefstallen gerekend en voorts (lichte) vormen van geweld op straat en bepaalde zedendelicten. Deze vormen van criminaliteit zijn de laatste jaren sterk toegenomen en hebben tot een groeiende onrust onder de bevolking geleid. Ter verklaring van dit verschijnsel zijn allerlei theorieën in omloop, die doorgaans uitgaan van een combinatie van sociaal-psychologische, economische en culturele factoren. Daarnaast wijzen steeds meer auteurs op het belang van een adequaat ingerichte gebouwde omgeving. Naast voor de hand liggende maatregelen als stevige sloten, deugdelijk hang- en sluitwerk en alarminstallaties, zouden planologen en ontwerpers meer rekening moeten houden met het creëren van mogelijkheden tot toezicht, zowel formeel (politie-surveillance) als informeel (toezicht door bewoners, winkeliers, passanten). Vanwege de nadruk op omgevingsinvloeden wordt in dit verband veelal van een 'environmentalistische benadering' gesproken. De laatste decennia zijn talrijke beschouwingen aan dit thema gewijd en zijn in verschillende landen onderzoeken opgezet om de relatie tussen fysieke omgevingskenmerken en bepaalde vormen van criminaliteit nader te verkennen en tot verdere theorie-ontwikkeling te komen. In dit rapport is getracht de huidige inzichten samen te vatten en praktisch toepasbaar te maken.

1.2 Ontwikkeling van een checklist

Van theorie naar praktijk is vaak een hele stap. Niet alleen doordat resultaten uit onderzoek elkaar soms tegenspreken, methodologisch aanvechtbaar zijn of verspreid liggen over talrijke boeken en artikelen, maar vooral ook omdat de uitkomsten niet zonder meer toepasbaar zijn. Inzichten uit onderzoek dienen daarom vertaald te worden in een voor de praktijk hanteerbare vorm. Welke vorm het meest aanspreekt hangt af van de doelgroep waarop men zich richt, bijvoorbeeld

- betrokkenen bij de planvoorbereiding, zoals planologen, programma-adviseurs, politici, toekomstige gebruikers,
- ontwerpers van plannen: stedenbouwkundigen, verkeerskundigen, architecten,
- planbeoordelaars (beroepsmatig of als (toekomstige) gebruiker).

Graffiti, een veelvoorkomende vorm van vandalisme

Een uit Amerika overgewaaid rage, die nog steeds niet tot stilstand is gekomen. Op zichzelf betrekkelijk onschuldig, maar niettemin zeer storend, omdat het de verschijningsvorm van de omgeving negatief beïnvloedt en associaties oproept met normloosheid en ernstiger vormen van vernielzucht (Den Haag, Bouwlust).

Graffiti: een vorm van kunst?

Om onrechtmatige bekladding te voorkomen gaan sommige winkeliers er toe over 'graffiti artists' uit te nodigen hun rolluiken e.d. te verfraaien. Hoewel vaak een aantrekkelijker aanzicht ontstaat t.o.v. saai, grijze vlakken, al dan niet beklad, vormt deze afgedwongen vorm van gevelverfraaiing in feite een legitimering van in wezen ongewenst gedrag. (Den Haag, Hoefkade).

In de onderhavige publikatie staat laatstgenoemde doelgroep centraal.

Om plannen te kunnen beoordelen op criminaliteitsgevoeligheid zou men willen beschikken over duidelijke beoordelingscriteria, de grenswaarden die nog of juist net niet meer acceptabel zijn, en een instrument om een en ander nauwkeurig en objectief te kunnen meten. Op deze wijze wordt b.v. nagegaan of de sterkte en stijfheid van de draagconstructie aan bepaalde eisen voldoet. Ten aanzien van criminaliteitspreventie ligt de zaak echter aanzienlijk gecompliceerder. Er zijn verschillende factoren aan te wijzen waarom een toetsing aan de hand van 'harde normen' op dit gebied onmogelijk is:

- a. Of een ontwerp gevoelig is voor (kleine) criminaliteit hangt niet alleen af van de kenmerken van het plan zelf, maar ook van wáár het komt te liggen en voor wie het precies bedoeld is.
Een blokje portiekwoningen in de binnenstad van Amsterdam wordt ánders gebruikt dan ditzelfde blokje aan de rand van een rustige plattelandsgemeente, een bejaardenflat is kwa sfeer en gebruik totaal anders dan een flat waar ook grote gezinnen met kleine kinderen in (moeten) wonen.
- b. Onderzoekuitkomsten wijzen niet altijd in dezelfde richting en de theoretische inzichten zijn nog onvoldoende ver ontwikkeld om nu al normerend te kunnen optreden.
- c. Elk plan is een compromis, waarbij het rekening houden met veiligheid en criminaliteitspreventie afgewogen moet worden tegen een groot aantal andere eisen.
- d. Normering kan gemakkelijk tot verstarring leiden en de creatieve ontwikkeling van nieuwe oplossingen in de weg staan.

Gezien het voorgaande is besloten de huidige inzichten en onderzoekuitkomsten samen te vatten in de vorm van een checklist van aandachtspunten, bestaande uit een zo volledig mogelijke opsomming van kritische vragen, die aan een ontwerp gesteld zouden moeten worden. Doel van deze checklist is vooral om in de fase van de planontwikkeling eventuele knelpunten op het spoor te komen en ideeën voor alternatieven aan te dragen, die minder kwetsbaar zijn. Daarnaast kan de checklist als leidraad dienen bij de beoordeling van bestaande situaties, ter onderbouwing van verbeteringsvoorstellen.

De in deze publikatie ontwikkelde checklist wordt getoetst in een veldonderzoek, dat eveneens deel uitmaakt van het onderzoek in Den Haag naar de relatie tussen ruimtelijke omgevingskenmerken en (kleine) criminaliteit. Deze toetsing kan aanleiding geven de lijst op een aantal punten bij te stellen of verder aan te vullen. Toch is besloten de (concept)checklist nu al te publiceren

- a. gezien de grote behoefte bij verschillende instanties aan meer systematiek en controleerbaarheid bij het toetsen van plannen op kwetsbaarheid voor kleine criminaliteit,
- b. om de discussie binnen de gemeentepolitie omtrent criminaliteitspreventie via (stede)bouwkundige maatregelen te stimuleren en meer richting te geven,
- c. om de politie nu al een instrument in handen te geven bij eventuele advisering over bouwplannen,
- d. als maatstaf voor de onderzoekers bij het veldonderzoek, om in een concrete onderzoeklokatie te kunnen voorspellen op welke plekken veel delikten verwacht kunnen worden.

Het ligt in de bedoeling de getoetste en waar nodig bijgestelde checklist in de eindrapportage uitgebreid te illustreren met voorbeelden van goede en slechte oplossingen, zodat de checklist ook een rol kan spelen in eerdere fasen van het planontwikkelingsproces.

1.3 De rol van de gemeentepolitie

De Gemeentepolitie 's-Gravenhage is in het gehele onderzoek een driedelige rol toebedacht. In de eerste plaats als gesprekspartner voor de onderzoekers bij de ontwikkeling van de (concept-)checklist. In de tweede plaats als informant om in het kader van het veldonderzoek gegevens aan te dragen over de ruimtelijke spreiding van diverse delikten (aantallen delikten, pleegplaatsen, omstandigheden). Daarbij gaat het zowel om officieel aangegeven en/of geregistreerde delikten als om 'inside-informatie' van de politie over potentieel kwetsbare plekken c.q. pleegplaatsen. In de derde plaats kan de gemeentepolitie een rol spelen bij de daadwerkelijke plantoetsing door -net zoals dat door Bouw- en Woningtoezicht en de Brandweer gebeurt- als adviseur ingeschakeld te worden bij de planvoorbereiding. Voor de momenten in het besluitvormingsproces waarop dit het meest adequaat kan plaatsvinden zijn verwezen naar eerdere publikaties in het kader van dit onderzoek (Dienst Beleidszaken en Onderzoek, 1985).

2. THEORETISCH KADER

2.1 Korte historische terugblik

De idee dat een zorgvuldig ingedeelde en ingerichte gebouwde omgeving een bijdrage kan leveren aan de openbare veiligheid is op zichzelf niet nieuw. Van oudsher hebben de stadswallen en bewaakte stadspoorten tot doel gehad de stad te vrijwaren van ongewenste elementen en speelden veiligheidsoverwegingen een belangrijke rol bij de opzet van verkavelingspatronen en verkeersstructuren. Zo zijn de brede boulevards van Parijs mede tot stand gekomen vanuit de idee dat deze de politie behulpzaam kunnen zijn bij de bestrijding van opstootjes en volksoproer. In de jaren '20 van deze eeuw maakten onderzoekers van de zgn. Chicago School furore met hun analyses van de ruimtelijke spreiding van criminaliteit en de relaties die zij legden met armoede, sociale desintegratie en normloosheid (zie o.a. Shaw & McKay, 1942/1969). Dat de keuze tussen functiescheiding en functiemenging en factoren als bebouwingsdichtheid, zicht vanuit de woonbebouwing op de openbare ruimte en de schaal van de bebouwing eveneens van invloed zijn op zowel de werkelijke als de gepercipieerde onveiligheid is zeer aannemelijk gemaakt in het langzamerhand klassiek te noemen boek van Jane Jacobs uit 1961: "The death and life of great American cities". De ideeën van deze journaliste en architectuurkritikus waren sterk gebaseerd op persoonlijke ervaringen en kennis "van binnen uit", als bewoonster en passant. Tien jaar later publiceerde de Amerikaanse onderzoeker en architect Oscar Newman zijn boek *Defensible Space*, waarin de ideeën van Jacobs in grote lijnen werden bevestigd op basis van een omvangrijk onderzoek. Vooral de schaal van de bebouwing en de woonvorm kwamen in dit onderzoek als belangrijke variabelen naar voren. Sinds *Defensible Space* is een niet aflatende stroom van publikaties verschenen, die naast methodologische kritiek en theoretische kanttekeningen bij de publikaties van Newman en Jacobs in meerderheid empirisch materiaal hebben aangedragen ter ondersteuning van hun theorieën. Op basis van deze studies zijn bovendien verschillende buurtverbeteringsprogramma's ontwikkeld, waarvan er een aantal inmiddels concreet zijn uitgevoerd (zie o.a. Newman, 1980; Wallis en Ford, 1980).

2.2 Concentratiepunten van kleine criminaliteit

Een belangrijke aanwijzing voor de hypothese dat de indeling en inrichting van de gebouwde omgeving en (angst voor) criminaliteit een zekere samenhang vertonen, is te vinden in het gegeven dat zowel de daadwerkelijke als de gepercipieerde criminaliteit ruimtelijk sterk ongelijk verspreid zijn. De resultaten van onderzoek hiernaar kunnen als volgt worden samengevat.

Vandalisme

De meeste vernielingen worden gepleegd door jongeren, meest jongens, in de leeftijd van ca. 8 tot ca. 17 jaar. Een minderheid, vooral de wat zwaardere categorie vandalen, gaat langer door met vernielen. Vaak gebeurt dit in groepen en in veel gevallen is ook alcohol in het geding.

Vernielingen komen vrijwel overal voor. Niettemin blijkt uit de jaarlijkse slachtofferenquêtes van het CBS dat in de grote steden aanzienlijk méér vernield wordt dan in forensenplaatsen en plattelandsgemeenten. Ook binnen een stad blijkt vandalisme

ongelijk gespreid. In Den Haag bijvoorbeeld worden in het Laakkwartier, de Spoorwijk, Schildersbuurt, Regentessekwartier en Transvaalkwartier jaarlijks méér dan 100 vernielingen geregistreerd, terwijl in Kraayestein, De Uithof, De Binckhorst en verschillende groengebieden (Haagse Bos, Scheveningse Bosjes, Oostduinen) vernielingen nauwelijks voorkomen (Gemeente 's Gravenhage, 1984). In uitgaanscentra, rond voetbalvelden en langs druk bezochte routes worden eveneens veel vernielingen geregistreerd (Wiegman e.a., 1982). Vooral scholen, gemeentelijke sportakkommodaties en openbare gebouwen moeten het ontgelden, en voorts de openbare verlichting, groenvoorzieningen en straatmeubilair. Auto's worden eveneens erg vaak vernield (Commissie kleine Criminaliteit, 1984; Veldkamp e.a., 1984). Op het schaalniveau van de gebouwen zelf blijkt, dat bij scholen vooral de muren, gevels en daken vaak vernield en beklad worden en binnen het gebouw het sanitair.

In woongebouwen komen vooral vernielingen voor aan ruiten en deuren in hallen en trappenhuizen. Ook verlichting wordt veel vernield. Tot de meest favoriete plekken van de vanden behoren de entreeruimten van flats, bergingen en kelderboxen, liften, galerijen, portieken en trappenhuizen, kortom de gemeenschappelijke en vanuit de woning slecht zichtbare ruimten en voorzieningen in grootschalige wooncomplexen. (Newman, 1972; Sykes, 1979; Wees en Lammertink, 1984; Coleman, 1985; Van Dijk, Van der Voordt en Van Wegen, 1985).

Inbraken in woningen

Inbrekers vormen een sterk heterogene groep, kwa leeftijd, ervaring, werkwijze en motief (Roëll, 1984). Volgens schattingen pleegt een kleine groep meer dan de helft van het totaal aantal inbraken. Een groot deel bestaat uit jongeren beneden de 17 jaar. Een belangrijke categorie betreft de drugverslaafden.

Het aantal geregistreerde inbraken in woonhuizen is sinds 1980 met zo'n 50% toegenomen. Vooral in de binnensteden en de rijkere (buiten)wijken van de grote steden wordt relatief vaak ingebroken (Poyner, 1983). Uit CBS-slachtofferenquêtes blijkt dat vooral de vooroorlogse etagebouw het moet ontgelden en daarbinnen relatief vaak de begane grond woningen (Van der Voordt, 1986). Een en ander heeft waarschijnlijk te maken met het feit dat veel inbrekers uit sociaal-economisch zwakke buurten afkomstig zijn en hun werkterrein vaak op minder dan één kilometer van huis kiezen (Repetto, 1974; Waller & Okihiro, 1978; Brantingham & Brantingham, 1981).

Zakkenrollen

Zakkenrollers gaan doorgaans te werk op plekken waar veel mensen zijn: een markt, een drukke winkelstraat, een manifestatie etc. (Rijks Planologische Dienst, 1985). Hier zijn immers veel potentiële slachtoffers en men kan gemakkelijk ongezien in de menigte verdwijnen. Veel van deze plekken bevinden zich in de binnensteden.

Fietsendiefstal

Fietsendiefstal wordt vooral gepleegd door jonge mannen, voor eigen gebruik, joyriding of om te verkopen (Rijks Planologische Dienst, 1985). De meeste fietsen worden gestolen bij de woning, rond stations en bushaltes, in en rond winkelcentra, bij scholen, sportakkommodaties, cafés en andere uitgaansgelegenheden. Het gaat dus zowel om rustige als drukke plekken.

Zedendelikten

Ongeveer vijf maal zoveel vrouwen ^{als} dan mannen worden jaarlijks slachtoffer van handtastelijkheden, exhibitionisme of sexueel geweld. Veel delikten vinden binnenshuis plaats. Buitenshuis zijn het vaak de stille, donkere plekken waar zedendelikten plaatsvinden. In een onderzoek in Kassel bleek 80% van alle aanrandingen en verkrachtingen in niet-woongebieden plaats te vinden, onder meer in winkelgebieden, op grote parkeerterreinen en bedrijfsterreinen (Gensch en Zimmer, 1983). Ook parken en plantsoenen zijn gevaarlijk, zowel overdag als 's avonds/'s nachts. Andere risico plekken zijn bijvoorbeeld tunnels, afgelegen bushaltes en bouwterreinen, evenals plaatsen waar veel vrouwen komen, zoals stations, jongerenhuisvesting en ziekenhuizen (Gensch en Zimmer, 1983; Poyner, 1983; Roeleveld, 1985). Lichtere vormen van ongewenst gedrag tegen vrouwen - bijvoorbeeld nafluiten, opmerkingen maken - komen daarentegen eerder op drukke plaatsen voor, waar mannen in groepjes voorbijkomen of verblijven (Rijks Planologische Dienst, 1985).

Over sexueel geweld tegen mannen is minder bekend. Een uitzondering vormt geweld tegen homoseksuelen. Plaats van handeling zijn veelal de rustige plekken waar homoseksuelen elkaar plegen te ontmoeten.

Bedreiging en geweld

Vechtpartijen komen het meest voor onder jonge mannen en vinden vaak 's avonds plaats, vooral in en rond uitgaanscentra van steden met meer dan 100.000 inwoners (Commissie kleine Criminaliteit, 1984). Amsterdam en Utrecht zijn hierbij opvallend sterk vertegenwoordigd. Burenruzies en echtelijke twisten komen overal wel voor. Geweld als bijverschijnsel van het beroven van mensen vindt vaak plaats op stille plekken nabij drukke gebieden, met name op plekken waar mensen met geld verwacht kunnen worden. Bijvoorbeeld rond stations, bij een bank of postkantoor en bij winkelcentra (Rijks Planologische Dienst, 1985).

Angst voor criminaliteit

Diverse onderzoeken hebben uitgewezen dat onveiligheidsgevoelens en de mate van voorkomen van criminaliteit weliswaar niet los van elkaar staan, maar evenmin een eenduidige samenhang vertonen (Conklin, 1976; Van der Voordt e.a., 1978). Op sommige plaatsen gebeurt weinig maar voelen mensen zich desondanks zeer onveilig. Tot de als meest onveilig ervaren plekken behoren met name

- donkere, verlaten plekken waar weinig mensen komen, vooral wanneer deze bovendien slecht zichtbaar zijn vanuit de woonomgeving, zoals vaak het geval is met groengebieden, afgelegen sportakkommodaties, monofunktionele kantoorgebieden e.d. (S.O.S. Den Haag, 1985; Van Selm e.a., 1985),
- tunnels, viadukten en parkeergarages (Van der Voordt e.a., 1978; Dienst Ruimtelijke Ordening Amsterdam, 1985),
- drukke plaatsen waar zich ongewenste personen ophouden, zoals dronkaards, groepjes opgeschoten jongeren, prostituees en drugsverslaafden (Clinard, 1978; Van der Heyden, 1984),
- slecht onderhouden gebieden, die sporen van verpaupering vertonen in de vorm van dichtgetimmerde huizen, vervuiling, sporen van vernielingen e.d. (Van der Voordt e.a., 1978),

- specifieke plekken in wooncomplexen: binnenstraten, loopbruggen, langgerekte galerijen, portieken, liften, containerruimten, bergingen etc. (Newman, 1980).

Konklusie

Het geheel overziend kan gekonkludeerd worden, dat misdrijven weliswaar overal voorkomen, doch op sommige plekken duidelijk méér dan elders. Voor een aantal delikten zijn dit drukke punten waar veel mensen komen (zakkenrollerij) of stille plekken nabij drukke gebieden (beroving), in andere gevallen gaat het om stille momenten op drukbezochte gebieden (fietsdiefstal), slecht-zichtbare plekken in groot-schalige wooncomplexen (vandalisme) of stille, donkere gebieden (zedendelicten). Voor de verschillende vormen van (kleine) criminaliteit blijken de pleegplaatsen zich in ruimtelijke opzicht dus duidelijk te onderscheiden van plekken waar nauwelijks of geen misdrijven voorkomen. Wanneer b.v. uit financiële overwegingen prioriteiten gesteld moeten worden m.b.t. preventieve maatregelen of verbeteringsvoorstellen 'achteraf', zou met dit gegeven terdege rekening moeten worden gehouden.

2.3 Bouwstenen voor een theoretisch model

De vraag is nu hoe deze ongelijkmatige spreiding verklaard kan worden. Bestudering van de literatuur wijst uit dat vrijwel alle invloedsfactoren geordend kunnen worden rond een drietal thema's:

- a. de aanwezigheid van een of meer potentiële daders,
- b. de mate waarin een persoon of een object een aantrekkelijk doelwit vormt voor potentiële delinquenten, m.a.w. de aantrekkelijkheid van het slachtoffer,
- c. het gemak waarmee het delikt gepleegd kan worden; dit zegt vooral iets over de situatie i.c. de omgeving waarin een delikt plaatsvindt.

Het verschijnsel kleine criminaliteit kan ook beschreven worden in termen van motief en drempel. Vooral in de literatuur over vandalisme is deze benadering nogal eens terug te vinden (o.a. Cohen, 1973; Van Dijk en Van Soomeren, 1982). Zo worden naar drijfveer of motief een aantal vormen van vandalisme onderscheiden, die verhelderend kunnen werken bij het zoeken naar preventieve maatregelen:

- a. Vandalisme uit frustratie of verveling
- b. Vandalisme uit wraak, b.v. omdat men zich onrechtvaardig behandeld voelt
- c. Prestige vandalisme, gericht op het verwerven van aanzien in de groep of het versterken van de eigen identiteit (denk aan graffiti!)
- d. Spelvandalisme, b.v. het kapot schieten van lampen met een luchtbuks of het afsnijden van een boomtak om er een zwaard van te maken. Soms is sprake van een ongelukje, b.v. wanneer een ruit sneuvelt bij het voetballen.
- e. Instrumenteel vandalisme, als middel tot materieel gewin, b.v. het forceren van een slot ten behoeve van inbraak.
- f. Tactisch vandalisme, eveneens weloverwogen en gepland, maar niet primair gericht op het verkrijgen van geld. Een voorbeeld is het inslaan van een ruit door een zwerver met het doel gearresteerd te worden om aan onderdak te komen. In geval van een ideëel doel wordt ook wel van politiek vandalisme gesproken, b.v. het vernielen van een tankstation vanwege het Zuid-Afrikabeleid van de betrokken eigenaar.

Bij de term drempel kan onderscheid gemaakt worden in interne en externe drempel. De interne drempel verwijst naar de mate waarin iemand de normen van de maatschappij heeft overgenomen, zoals 'gij zult niet stelen' of 'vernielen hoort niet'. De

externe drempel verwijst naar de moeite die men moet doen om een delikt te plegen als ook naar de consequenties die het betrappt worden kunnen hebben, b.v. een boete, gevangenisstraf of 'alternatieve' straf.

Het 'drie-factoren-model' dader/slachtoffer/omgeving en het 'twee-factoren-model' motief/drempel zijn belangrijke hulpmiddelen om in de grote hoeveelheid invloedsfactoren enige ordening aan te kunnen brengen. Bij elk van deze elementen spelen ook ruimtelijk-bouwkundige aspecten c.q. ontwerpvariabelen een rol.

2.3.1 De aanwezigheid van potentiële daders

Een belangrijk deel van het criminologisch onderzoek is er op gericht verschillen te ontdekken tussen delinquenten en niet-delinquenten. Achterliggend idee hierbij is, dat deze veronderstelde verschillen aanwijzingen kunnen opleveren voor te nemen maatregelen om de criminaliteit terug te dringen. Factoren die uit dergelijk onderzoek naar voren zijn gekomen, betreffen naast erfelijke en biologische factoren vooral sociaal-economische omstandigheden als (relatief) welvaartsniveau, gezinssituatie en normen en waarden die thuis, op school of onder vrienden worden overgedragen. Interessant in dit verband is de zgn. ecologische benadering van de Chicago-school uit de jaren '20. Onderzoekers als Shaw & McKay (1942/1969), Park e.a. (1925) Davidson (1981) en het echtpaar Paul en Patricia Brantingham (1981) legden empirisch vast, dat niet alleen delikten maar ook de daders van delikten ruimtelijk sterk ongelijk verspreid zijn. Nader onderzoek wees uit dat de kans op delinquentie toeneemt wanneer het mens aan allerlei essentiële zaken ontbreekt (de zgn. deprivatie theorie) en er sprake is van sociale desintegratie (weinig hechte buurtcontacten, weinig consensus over normen). Bovendien is uit onderzoek naar voren gekomen dat de meeste delinquenten dicht bij huis opereren. Dit kost minder inspanning en men is hier het best bekend met de situatie. Al te dicht bij huis is echter ook niet gewenst vanwege de grotere herkenbaarheid (voor een nadere uitwerking van dit 'journey to crime' verschijnsel zie met name Brantingham & Brantingham, 1981)

Deze uitkomsten maken het begrijpelijk waarom in achterstandsgebieden zoals sommige stadsvernieuwingsbuurten met kleine en slecht onderhouden huizen, een hoog percentage werklozen en lage inkomens en een hoge verhuisgraad relatief veel vandalisme voorkomt.

Een ander type woonomgeving waarvan verondersteld wordt dat de fysieke structuur negatief van invloed is op de ontwikkeling van met name jonge kinderen en die daarmee meer potentiële daders 'oplevert', betreft de moderne hoogbouw wijken uit de 60er jaren. Grootschaligheid, monotonie, verlaten en tochtige buitengebieden en gehorige woningen zijn inderdaad weinig ideale omstandigheden voor een kind in ontwikkeling. Zonder in ruimtelijk determinisme te vervallen - dit is de opvatting als zou de gebouwde omgeving 'bepalend' zijn voor iemands gedrag - kan gekonstateerd worden dat de ene omgeving aanzienlijk méér ontplooiingskansen biedt dan de andere en daarmee minder aanleiding geeft tot frustraties en gedragsproblemen. Hoewel de invloed van hoogbouw op kinderen moeilijk wetenschappelijk valt hard te maken, geeft het te denken dat de weerstand van het gros der ouders om hun kinderen in hoogbouw te laten opgroeien een universeel verschijnsel is (Van Vliet, 1983). Met name voor de allerkleinsten wordt de mogelijkheid tot vrij spel en exploratief gedrag duidelijk afgeremd (Arendonk, 1980; Mulderij en Bleeker, 1982; Saegert, 1980). Hoewel bepaalde maatregelen -b.v. extra ruime kamers, een zeer goede geluidisolatie tussen wooneenheden onderling, een extra groot balkon - wellicht een deel van de bezwaren kan compenseren, valt het aan te bevelen de combinatie kinderen en hoogbouw waar mogelijk te vermijden. Dit heeft naast consequenties voor de stedenbouwkundige opzet van (nieuwbouw)wijken en buurten vooral ook consequenties voor het toewijzingsbeleid.

Een andere omgevingsfactor die van invloed kan zijn op de neiging tot afwijkend gedrag, is het aanbod aan voorzieningen. Met name vandalisme wordt vaak voort uit verveling, en voorzieningen die adequaat afgestemd zijn op de behoeften en voorkeuren van jongeren - vandalisme is immers vooral een jeugdverschijnsel - kunnen een belangrijke bijdrage leveren om dit verschijnsel terug te dringen.

Wanneer bij het ontwerpen onvoldoende rekening wordt gehouden met de behoeften van degenen voor wie het project bedoeld is, kan de gebouwde omgeving dus bijdragen aan een 'motief' voor afwijkend gedrag en daarmee tot de aanwezigheid van potentiële delinquenten. Los van deze 'criminogene werking' van de gebouwde omgeving wordt de aanwezigheid van potentiële delinquenten ook op een andere manier door ontwerpbeslissingen beïnvloed. Zoals gezegd wordt vandalisme vooral gepleegd door jongeren. Waar de woningdifferentiatie en het hiermee samenhangende toewijzingsbeleid aanleiding geeft tot concentraties van huishoudens met kinderen, valt dus relatief veel vandalisme te verwachten.

In een breed opgezet onderzoek in Londen bleek, dat zich bij meer dan 5 schoolgaande kinderen per 10 wooneenheden en/of meer dan 20 kinderen per woonblok vrijwel altijd vandalismed Problemen voordoen (Wilson, 1978). Met zou met dit gegeven rekening kunnen houden door in dergelijke wooncomplexen extra preventieve maatregelen te nemen en de ontwerpkeuzen af te stemmen op een zo gering mogelijke kwetsbaarheid ten aanzien van vandalisme!

2.3.2 Kwetsbaarheid van materiële objecten

In geval van vandalisme is het 'slachtoffer' in eerste instantie een object, een (vrijwel altijd) door mensen ontworpen produkt. Over het algemeen blijken objecten die geen aanwijsbare persoonlijke eigenaar hebben, vaker en ernstiger vernield te worden dan andere (Wilson, 1978). Kennelijk speelt 'anonimiteit' dus een belangrijke rol. De vraag doet zich voor, in hoeverre hierbij ook ontwerpaspecten van invloed zijn, die als het ware 'uitnodigen' tot vandalisme.

In de volgende paragraaf zal de omgeving van het object besproken worden. Hier gaat het om het object zelf. De volgende factoren lijken in ieder geval een rol te spelen:

- de aantrekkelijkheid van de verschijningsvorm (kleur, materiaalgebruik, maatverhoudingen, vormgeving),
- het gemak waarmee iets kapot gemaakt kan worden,
- het effect van het vandalistisch gedrag.

Iets wat er mooi en welverzorgd uitziet wordt minder snel kapot gemaakt dan iets dat toch al lelijk en verwaarloosd is. Met dit gegeven wordt o.a. door de PTT en de RET rekening gehouden bij het ontwerpen van respectievelijk telefooncellen en ABRI's. Voor zover bekend is nog geen systematisch onderzoek verricht naar het effect van extra aandacht voor de vormgeving op de kans op vernielingen, maar praktijkervaringen stemmen redelijk hoopvol. Dit betekent ook dat rekening gehouden moet worden met de onderhoudsgevoeligheid van materialen en constructies. Gemakkelijk onderhoud vergroot de kans op regelmatig schoonmaken en snel herstel in geval van schade. Een ander interessant gegeven is, dat grote, lege vlakken eerder aanleiding geven tot bekladding of graffiti dan b.v. een wand met een gedifferentieerde oppervlaktestructuur. De theorievorming omtrent welke ontwerpaspecten onder welke omstandigheden gunstig werken is overigens nog nauwelijks van de grond gekomen (zie o.a. Allen en Greenberger, 1978).

Ten aanzien van het gemak waarmee iets kapot gemaakt kan worden, zijn twee tegenstrijdige opvattingen te constateren. Enerzijds wordt door onderzoekers gepleit voor zg. 'target-hardening', objectversteving, om objecten minder kwetsbaar te maken. Daarbij kan men denken aan lexaan of draadglas i.p.v. gewoon glas, extra stevige verlichtingsarmaturen en vandal proof lift panelen. Anderzijds wordt er op gewezen dat stevige materialen en constructies een extra uitdaging vormen voor potentiële vandalen, omdat hiermee impliciet een gebrek aan vertrouwen in de gebruikers zichtbaar wordt en ook vanwege de 'kick' die het geeft om een extra verstevigd object alsnog kapot te krijgen. Ook hier ontbreken onderzoekgegevens om uit te maken welke opvatting het meest juist is. Feit blijft wel, dat een kwetsbaar object ook gemakkelijk 'per ongeluk' kapot gaat, door normaal gebruik of tijdens (kinder)-spel, en is iets eenmaal kapot, dan leidt dit gemakkelijk tot verder vernielen!

Het effect van vandalistisch gedrag lijkt eveneens van invloed op de kans dat een object vernield of beklad wordt. Omdat graffiti nogal eens tot doel heeft een zichtbaar teken van zichzelf na te laten, ter versterking van de eigen identiteit, zullen objecten op een opvallende plaats eerder beklad worden dan afgelegen objecten (zij het dat de grotere pakkans hier weer tegeninwerkt). Het feit dat juist ruiten het vaak moeten ontgelden, heeft wellicht te maken met de sensatie van veel glaserinkel, het ombuigen van halteborden van het openbaar vervoer heeft voor veel vandalen een 'leuk' effect, etc. Opnieuw moet echter geconstateerd worden dat we thans nog niet veel verder komen dan dit soort spekulatieve opmerkingen, omdat systematisch onderzoek hiernaar ontbreekt. In de checklist zal men dan ook vooralsnog weinig aanwijzingen op dit gebied tegenkomen.

Ook bij delikten als diefstal of aanranding speelt de faktor 'aantrekkelijkheid van het slachtoffer' een belangrijke rol. Ontwerpaspecten kunnen hierop echter geen invloed uitoefenen, zodat dit verder buiten beschouwing kan blijven.

2.3.3 Invloed van de omgeving: de gelegenheidstheorie

In de literatuur over de relatie tussen ruimtelijke omgevingskenmerken en (kleine) criminaliteit gaat de meeste aandacht uit naar ruimtelijke kenmerken van de plek waar het delikt plaatsvindt. Centraal staat de invloed van de gebouwde omgeving op het gemak waarmee een potentiële dader tot een delikt kan overgaan. In dit verband wordt wel van de gelegenheidstheorie gesproken (o.a. Mayhew et al, 1976). Verondersteld wordt dat de criminaliteit kan worden teruggedrongen door het de potentiële dader minder gemakkelijker te maken en de kans op sancties te vergroten. Binnen de preventieve maatregelen kunnen twee vormen worden onderscheiden, waarbij de gebouwde omgeving in het geding is:

- technopreventie: deugdelijk hang- en sluitwerk, sloten op deuren en ramen, alarm e.d.
- sociopreventie: de aanwezigheid van mensen die zullen ingrijpen wanneer ongewenst gedrag geconstateerd wordt.

De eerste vorm van criminaliteitspreventie is vooral gericht op een vermindering van de toegankelijkheid voor ongewenste personen, of wel op een verhoging van de 'fysieke drempel'. De tweede vorm van preventie is vooral gericht op een verhoging van de 'psychologische drempel'. In dit verband wordt ook wel van sociale controle gesproken. Gezien de negatieve bijbetekenis van dit begrip spreken we hier liever van natuurlijke surveillance, te omschrijven als "de zichtbare of voelbare aanwezigheid van mensen die kunnen zien en horen wat gaande is en zonodig zullen ingrijpen". Het

Funcziemenging

Het café op de hoek trekt mensen aan en zorgt voor een levendig karakter. Vanwege (o.a. geluids)overlast wordt deze vorm van functiemenging echter niet door iedereen positief beoordeeld. (Den Haag, Schilderswijk).

gaat hierbij dus zowel om de daadwerkelijke aanwezigheid van mensen als om het gevoel hiervan dat door de omgeving wordt opgeroepen. Binnen dit fenomeen kunnen een aantal sleutelbegrippen worden onderscheiden, die ook in de checklist een centrale plaats innemen.

a. Aanwezigheid van mensen

Natuurlijke surveillance vereist per definitie de aanwezigheid van mensen, op wisselende tijden: overdag, 's avonds, 's nachts. Een belangrijk middel om de aanwezigheid van mensen te vergroten is het tot stand brengen van een goed en gevarieerd voorzieningenpakket. De sterk doorgevoerde functiescheiding in de naoorlogse stedenbouw heeft echter geleid tot slaapsteden, monofunktionele kantoorgebieden, verlaten groengebieden tussen hoogbouwblokken etc. Vooral Jane Jacobs (1961) heeft hierop gewezen. Zij pleit nadrukkelijk voor functiemenging, opdat levendige en interessante straten ontstaan die intensief worden gebruikt, ook in de avonduren. Ook is het volgens haar belangrijk dat vanuit de woningen visueel contact met de straat mogelijk is (dus ramen aan de straatzijde, bij voorkeur woningen en geen bergingen op de begane grond). Uiteraard is het wel zaak menging van wonen met hinderlijke functies te vermijden, ondermeer uit oogpunt van stank- en lawaaioverlast. Evenzeer vragen de verkeersveiligheid en het voorkomen van parkeeroverlast om de nodige aandacht.

Bovendien kan funktiemenging ook het verkeerde soort mensen aantrekken, i.c. potentiële vandalen of delinquenten. Bekend is dat diskotheken, bars e.d. vaak veel overlast met zich meebrengen. Tenslotte moet vermeld worden, dat niet elke buurt druk en levendig kan zijn, tenzij men overal kiest voor wonen in zeer hoge dichtheden, wat echter indruist tegen de woonwensen van zeer veel mensen. Hoewel het pleidooi van Jane Jacobs dus aantrekkelijke kanten heeft, vereist de praktische uitvoering hiervan nog heel wat denk- en ontwerpwerk.

Een ander aspect m.b.t. de aanwezigheid van mensen betreft de mogelijkheid om in geval van nood ergens te kunnen aanbellen (Ong, 1984). Vooral het gevoel van veiligheid kan hierdoor positief worden beïnvloed.

b. Betrokkenheid/verantwoordelijkheid

Of mensen daadwerkelijk ingrijpen, hangt behalve van een dosis moed en de inschatting dat ingrijpen effect heeft, vooral af van de mate van betrokkenheid bij de situatie en het zich verantwoordelijk voelen. Verschillende onderzoeken hebben aangetoond dat omstanders vaak passief blijven (Latané en Darley, 1970, Roël e.a., 1982). Vooral bij een groot aantal omstanders nemen mensen een afwachtende houding aan. Behalve de anonimiteit van zo'n situatie speelt ook de onduidelijkheid wie primair verantwoordelijk is hierbij een rol van betekenis. Verantwoordelijkheidsgevoel en betrokkenheid bij de woonomgeving worden bevorderd wanneer

- de omgeving beter aansluit bij de wensen en behoeften van de gebruikers,
- de omgeving meer binnen de persoonlijke invloedssfeer van de gebruikers valt, zodat mensen het gevoel hebben zelf een zekere controle over hun 'eigen' omgeving te kunnen uitoefenen; dit vereist ook dat bewoners intensiever betrokken worden bij de totstandkoming en het beheer,
- duidelijker is wie voor welk gedeelte verantwoordelijk is; dit vereist onder meer duidelijke overgangen en begrenzingen van openbaar en privé gebied en duidelijke functies,
- bewoners sociaal goed geïntegreerd zijn, d.w.z. als positief ervaren contacten met burens en buurtgenoten onderhouden; dit vereist een zekere homogeniteit in woonstijl, zeker op blokniveau, wat weer konsekventies heeft voor b.v. woningdifferentiatie en toewijzingsbeleid;
- de gebouwde omgeving er goed verzorgd uitziet; een welverzorgd en aantrekkelijk uiterlijk straalt zorg en betrokkenheid uit en stimuleert bewoners de situatie zo te houden.

Privatisering en individualisering zijn sleutelbegrippen bij het vergroten van de betrokkenheid en verantwoordelijkheid van de bewoners en andere gebruikers. Onderzoek heeft uitgewezen dat vooral in grootschalige wooncomplexen, waarin veel bewoners van dezelfde voorzieningen gebruik moeten maken (entree, trappenhuis/lift, vuilstortkokers), een monotone vormgeving, een negatief stigma van goedkope sociale woningbouw en veel publieke of semi-openbare ruimten gepaard gaat met een gebrek aan verantwoordelijkheid en betrokkenheid (Newman, 1972/1980; Wilson, 1979; Van Dijk e.a., 1985; Coleman, 1985). Met name de combinatie van sociaal-zwakke groepen met een weinig ontwikkelde wooncultuur in grootschalige (hoogbouw) complexen vergroot de kans op problemen.

De 'schuldigen' volgens Coleman c.s. (1983)

In 'Utopia on Trial' wordt door Alice Coleman en haar Design Disadvantagement Team verslag gedaan van een onderzoek naar sociale problemen als vandalisme, vervuiling en graffiti. Dit onderzoek is uitgevoerd in 4099 woongebouwen welke bij elkaar 106.520 woningen bevatten. Ter vergelijking zijn bovendien 4172 eengezinswoningen bestudeerd. Op basis van dit onderzoek komen Coleman c.s. tot de conclusie, dat er een directe relatie bestaat tussen de architectonische kenmerken van een woonwijk en het optreden van bepaalde vormen van sociaal verval. In volgorde van belangrijkheid:

	bijdrage aan de problemen	aanbevolen drempelwaarde
1. aantal woningen per entree	58%	≤ 6
2. aantal woningen per woongebouw	47%	≤ 12
3. aantal verdiepingen	41%	≤ 3
4. bovengrondse loopbruggen	33%	niet toepassen
5. ruimtelijke inrichting	31%	enkel woonblok of semi-publiek complex met meerdere woongebouwen
6. aantal woningen verbonden via verticale routes	27%	1
7. aantal entrees	25%	1
8. aantal verbonden uitgangen	22%	1
9. type corridor	21%	≤ 4 woningen per corridor
10. verdiepingen per woning	14%	1
11. aantal woongebouwen per complex	12%	1
12. type entree	10%	alleen gemeenschappelijk
13. situering entree	9%	gericht op openbare weg
14. speelgebieden	7%	0
15. woningen boven lege ruimtes of etages	7%	0

Op basis van deze 15 ontwerpkenmerken kan voor een (ontwerp van een) wooncomplex een zgn. design disadvantage score of 'ontwerpfoutenscore' worden vastgesteld. Wordt voor een ontwerpkenmerk de aanbevolen drempelwaarde overschreden, dan wordt een ontwerpfout gescoord. Hoe hoger de totaalscore, hoe meer kans op sociale problemen.

De Nederlandse woningvoorraad is overigens niet geheel te vergelijken met de Engelse situatie. Bovendien is in reacties op haar boek stevige methodologische kritiek geuit en is een zekere vooringenomenheid van de onderzoekers ten opzichte van hoogbouw gekonstateerd. Niettemin geven de resultaten van dit breed opgezette onderzoek genoeg aanleiding tot een grondige (her)bezinning op de sociale woningbouw!

c. Zichtbaarheid/overzichtelijkheid/duidelijkheid

Zichtbaarheid en overzichtelijkheid zijn van groot belang voor een gevoel van veiligheid. Het vergroot de persoonlijke controlemogelijkheden en daarmee de mogelijkheid om bij moeilijkheden (bijv. bij het vóórkomen van vandalistisch gedrag) in te grijpen, of in situaties waarin men zelf bedreigd wordt of zich bedreigd voelt over uitwijkmogelijkheden te beschikken. Duidelijke en herkenbare functies versterken dit gevoel van persoonlijke controle over de omgeving en beïnvloeden de mate van betrokkenheid in positieve zin. Problemen ontstaan vaak wanneer de potentiële dader ongehinderd zijn gang kan gaan. Niet voor niets zijn het vaak de ruimten die buiten het gezichtsveld van bewoners en passanten vallen, waar veel vernield wordt, zedendelicten plaatsvinden of inbraken worden gepleegd.

d. Bereikbaarheid/toegankelijkheid/uitwijkmogelijkheden

Bereikbaarheid en toegankelijkheid zijn belangrijke voorwaarden om formele en informele surveillance te kunnen uitoefenen. Aandachtspunten richten zich hierbij vooral op goed bereikbare en gemakkelijke begaanbare routes. Fysieke en psychologische barrières dienen vermeden te worden. Vermijden van omlopen of omrijden en verkleining van de subjectieve afstand door een aantrekkelijke vormgeving voorkomt tevens, dat mensen een gebied gaan mijden, waardoor het er verlaten bij zou komen te liggen. Voorts is het belangrijk dat mensen in geval van nood snel kunnen vluchten. Bedacht moet overigens worden, dat een goede toegankelijkheid en uitwijkmogelijkheden ook de vluchtmogelijkheid vergroten voor potentiële delinquenten! Er zal dus gezocht moeten worden naar een evenwicht, waarbij de omgeving in zekere zin 'beheersbaar' blijft.

*Gemeenschappelijke entree voor een groot aantal woningen
Een groot aantal woningen per entree, de belangrijkste factor ter
verklaring van anonimiteit, gebrek aan zorg en betrokkenheid en kans
op sociaal verval, aldus Alice Coleman in haar Utopia on Trial. (Delft,
Buitenhof).*

Verbindingen tussen woonblokken

Loopbruggen zorgen hier voor de verbinding tussen galerijen van nabijgelegen woonblokken. Voordeel is een grote onderlinge bereikbaarheid. Nadeel is de veelvoorkomende overlast van spelende kinderen en de geringere beheersbaarheid. Volgens Coleman c.s. (1985) kunnen dergelijke verbindingen beter achterwege worden gelaten. (boven: Rotterdam; Oosterflank, onder: Den Haag, Schilderswijk).

e. Attractiviteit

Attractieve gebouwen en buitenruimten kunnen zowel door vormgeving, schaal, indeling, materiaal en kleurgebruik een positief effect hebben op het voorkomen van vandalisme en onveiligheidsgevoelens. Kwa vormgeving verdient het aanbeveling om monumentalisme en gigantisme te vermijden. Gebouwen die door hun schaal imponeren, kunnen soms intimiderend werken, vooral als het om woongebouwen gaat.

Goed onderhoud is in dit verband eveneens belangrijk. Muren vol graffiti en sporen van vandalisme wekken een sfeer op van normloosheid en worden al gauw in verband gebracht met ernstige vormen van criminaliteit, wat het gevoel van onveiligheid vaak versterkt. Een aantrekkelijke en goed onderhouden omgeving daarentegen straalt zorg en betrokkenheid uit. In zo'n omgeving kun je niet zomaar je gang gaan. Peter Sheppard spreekt in dit verband van de 'Law of Diminishing Vandalism': regelmatig onderhoud en snelle reparaties doen op den duur de kans op vandalisme verminderen.

f. Kwetsbaarheid van materiaalgebruik en detaillering

Een belangrijk aspect bij het instandhouden van een aantrekkelijke omgeving is het vermijden van kwetsbare materialen of een onhandige detaillering, om te voorkomen dat een element alleen al door normaal gebruik gemakkelijk kapot gaat. Evenzeer is belangrijk bij de detaillering rekening te houden met een gemakkelijk herstel of vervangbaarheid, om te voorkomen dat reparaties op de lange baan geschoven worden en de omgeving een verwaarloosde en verpauperde indruk maakt.

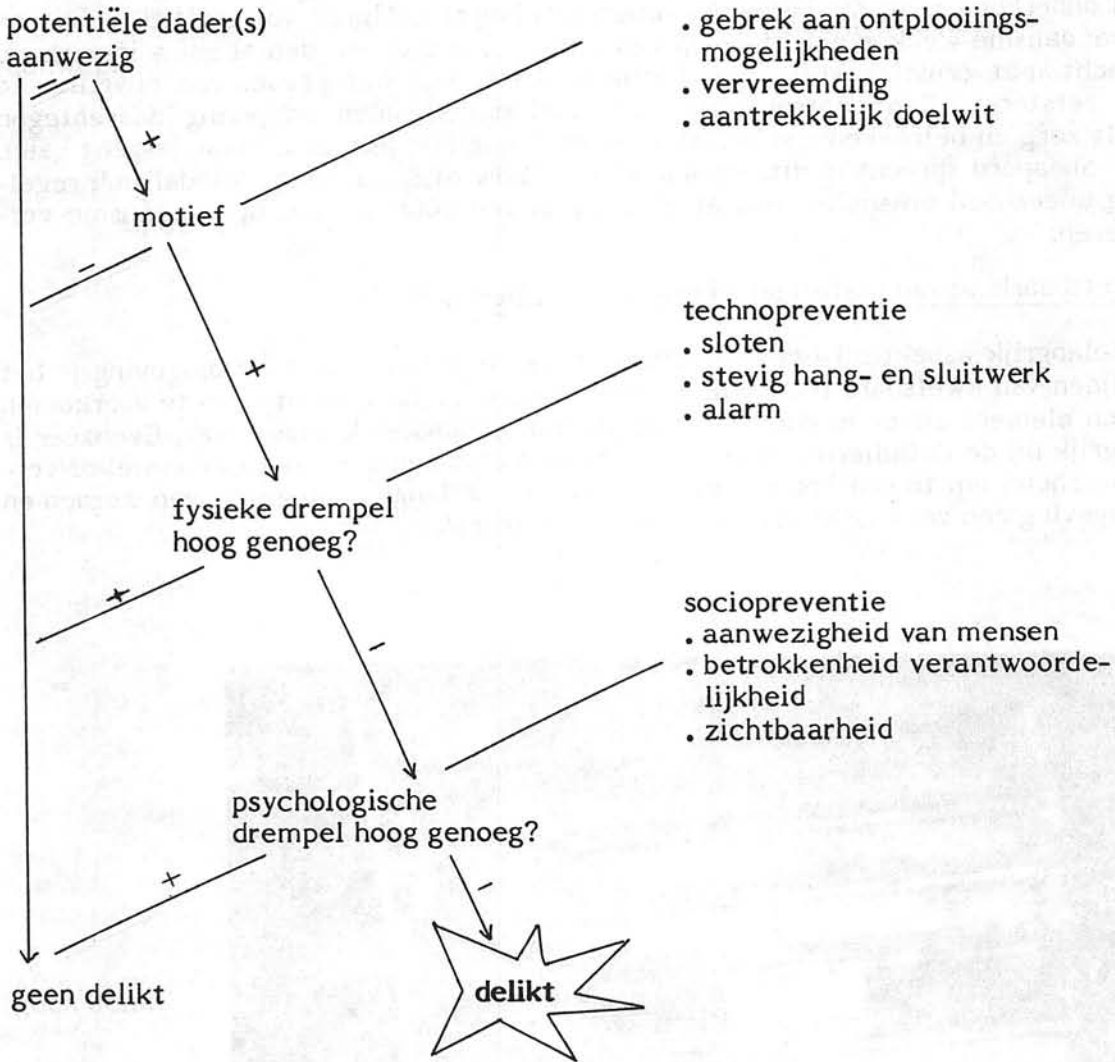

Achterstallig onderhoud

Achterstallig onderhoud wekt de indruk dat niemand zich echt verantwoordelijk en betrokken voelt. (Den Haag, Schilderswijk).

2.4 Samenvattend schema

Bij wijze van samenvatting zijn de besproken bouwstenen met elkaar in verband gebracht in schema 1. Dit vormt een variant op een schema van Van Dijk, Van Soomeren en Walop (1984), dat zij ontwikkelden in het kader van een vandalisme project. Met het schema in het achterhoofd zal de in hfdst. 3 ontwikkelde checklist nauwelijks nog toelichting behoeven.

Schema 1: Ruimtelijke voorwaarden voor (kleine) criminaliteit

3. CHECKLIST VAN AANDACHTSPUNTEN

3.1 Overwegingen bij de opzet

In de literatuur zijn verschillende checklists te vinden m.b.t. de relatie gebouwde omgeving en kleine criminaliteit. Veel van deze lijsten zijn ontwikkeld in het kader van vandalismpreventie. De hier ontwikkelde lijst beoogt ook andere vormen in de planbeoordeling te betrekken, met name inbraken, diefstallen en zedendelicten (lastig vallen, handtastelijkheden, exhibitionisme). Plantoetsing kan plaatsvinden op verschillende schaalniveau's, van groot naar klein:

- .streekplan
- .structuurplan
- .bestemmingsplan
- .gedetailleerd bestemmingsplan
- .bouwplan
- .inrichtingsplan

Omdat de theorievorming het verst ontwikkeld is op het niveau van het (stede-)bouwkundig plan en lagere schaalniveaus zijn deze eveneens als uitgangspunt gehanteerd bij het opstellen van de hiernavolgende checklist. Hierbinnen is apart aandacht besteed aan objecten die uit oogpunt van sociale onveiligheid extra kwetsbaar zijn, zoals scholen (vandalisme) en onderdoorgangen voor fietsers en voetgangers (gevoelens van onveiligheid). De checklist beperkt zich tot ruimtelijk/bouwkundige aspecten. Sociale aspecten als woningtoewijzingsbeleid, bewonersparticipatie en beheersaspecten zijn in een aparte beschouwing opgenomen (hfdst. 4).

3.2. Aandachtspunten op stedenbouwkundig planniveau (buurt/wijk)

Op dit planniveau worden vooral beslissingen genomen over de lokatie van functies (b.v. functiemenging/functiescheiding), verkavelingspatronen (open of meer gesloten bouwblokken), bebouwingshoogte, bebouwingsdichtheid en ontsluitingsstructuur (hiërarchie van verkeerswegen, wel/geen integratie of scheiding van snelverkeer en langzaam verkeer). In relatie tot sociale onveiligheidsgevoelens en kleine criminaliteit zijn de volgende aandachtspunten relevant.

a. Aanwezigheid van mensen

- . Is sprake van voldoende verscheidenheid in functies en voorzieningen?
- . Is sprake van horizontale of verticale functiemenging op wijk- of bloknivo?
- . Zijn er plekken waar weinig mensen komen (overdag/'s avonds)?
- . Is aandacht besteed aan alternatieve routes, die mensen de mogelijkheid geven op alle tijden een route te volgen waar mensen aanwezig zijn (b.v. overdag door rustig groen, 's avonds langs woningen)?

b. Betrokkenheid/verantwoordelijkheid

- . Is voorkomen dat door massaliteit een gevoel van verlorenheid en anonimiteit ontstaat?
- . Is er naar gestreefd buitengebieden ook een verblijfskarakter te geven in plaats van alleen een verkeersfunctie?

Funcziemenging: wonen boven winkels

Funcziemenging in de vorm van wonen boven winkels, waardoor niet alleen overdag maar ook 's avonds sprake is van zichtbare en voelbare aanwezigheid van mensen. (Den Haag, Waldeck).

Funcziemenging: wonen, werken, winkelen

Funcziemenging in een moderne buitenwijk: het winkelcentrum is als het ware 'ingepakt' tussen woningen, scholen en kantoren. (Rotterdam, Oosterflank).

c. Zichtbaarheid/overzichtelijkheid/duidelijkheid

- . Is er zicht vanuit de omringende bebouwing op het buitengebied? Ook 's avonds?
- . Is aandacht besteed aan een goede daglichttoetreding en verlichting?
- . Zijn zichtbelemmerende objecten of aan het oog onttrokken plekken vermeden?
- . Is duidelijk aan wie het gebied toebehoort (i.v.m. onderhoud en beheer) en voor welke activiteit het gebied is bedoeld (duidelijkheid in functies)? Is b.v. sprake van een duidelijk onderscheid in openbaar en privégebied? En van duidelijke voor- en achterkanten van woningen?

d. Bereikbaarheid/toegankelijkheid/uitwijkmogelijkheden

- . Is sprake van een goede bewegwijzering?
- . Is sprake van voldoende bereikbaarheid voor b.v. politiesurveillance, onderhoudsdiensten (schoonmaakwagens, reparaties)?
- . Is overwogen bepaalde routes of voorzieningen (b.v. winkelcentra) 's avonds afsluitbaar te maken?
- . Zijn er vluchtwegen?
- . Zijn er mogelijkheden om hulp van buitenaf in te roepen (ergens aanbellen, telefoon)?

e. Attractiviteit

- . Zijn monumentalisme en gigantisme vermeden?
- . Is aandacht besteed aan een goed verblijfsklimaat (b.v. verkeerslawaaai, stank, overlast door windstoten e.d. vermijden)?
- . Heeft het gebied een herkenbare stedenbouwkundige structuur? Vormt het een stedenbouwkundige/architektonische eenheid?
- . Hebben het gebied of onderdelen daarvan een eigen identiteit?
- . Zijn er publieksaantrekkende voorzieningen?

3.3 Woonmilieus

Binnen elk woonmilieu kan onderscheid gemaakt worden in de woningen zelf, het schaalniveau van het bouwblok en de directe woonomgeving. Afzonderlijke woon-eenheden en woonblokniveau zijn hier samengenomen.

3.3.1 Woonomgeving

a. Aanwezigheid van mensen

- . In hoeverre is sprake van zichtbare of voelbare aanwezigheid van mensen?
- . Is voorkomen dat vandalismegevoelige objecten (b.v. telefooncel, abri's) gesitueerd zijn op plekken waar 's avonds weinig mensen komen?
- . Zijn voldoende voorzieningen (winkels, speelgelegenheid) in de directe woonomgeving opgenomen?

b. Betrokkenheid/verantwoordelijkheid

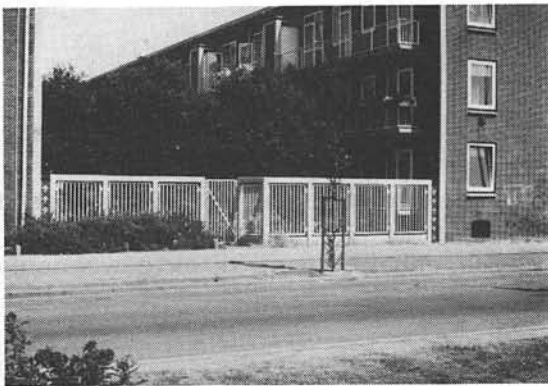
- . Is getracht de woonomgeving zoveel mogelijk binnen de invloedssfeer van de bewoners te trekken, b.v. door - een deel van - het buitengebied te privatiseren

Openbaar binnenterrein
 Voor iedereen gemakkelijk
 toegankelijk binnenterrein.
 Overzichtelijkheid gaat hier
 samen met een weinig gevari-
 eerde inrichting, waarbij
 efficiëncy (gemakkelijk onder-
 houd) prevaleert boven aantrek-
 kelijkheid. (Den Haag, Moerwijk).

Openbaar binnenterrein
 De aantrekkelijke inrichting ver-
 groot de betrokkenheid van de be-
 woners en versterkt de relatie
 met de omringende woonbebouwing.
 Hierdoor treedt een zekere ver-
 schuiving op van openbaar naar
 meer privé. De overzichtelijk-
 heid is hier echter duidelijk
 minder. (Den Haag, Bezuidenhout-
 West).

Vorm van privatisering
 Een in principe openbaar bin-
 nenterrein, maar door de af-
 scheiding sterk in de privé
 sfeer van de bewoners getrok-
 ken, met de mogelijkheid het
 gebied ('s avonds) af te slui-
 ten. (Den Haag, Moerwijk).

(denk aan gesloten bouwblok versus strokenbouw) of bewoners bij het onderhoud en beheer te betrekken?

- Is sprake van een duidelijke zonering in openbaar, semi-openbaar en privégebied?
- Is de buitenruimte toebedeeld aan kleine, herkenbare groepen (bewoners, kinderen, passanten)?
- Zijn de eigendomsverhoudingen en verantwoordelijkheden op beheersniveau duidelijk?
- Is natuurlijke c.q. informele surveillance mogelijk/aanwezig?

c. Zichtbaarheid/overzichtelijkheid/duidelijkheid

- Is sprake van een duidelijke verkavelingsvorm?
- Is de wegenstructuur duidelijk?
- Is zichtbaarheid vanuit intensief gebruikte ruimten op vandalisme - of diefstalgevoelige objecten of plekken gewaarborgd?
- Zijn de bestemmingen of functies duidelijk?
- Is de buitenruimte voldoende overzichtelijk ingedeeld en ingericht? Zijn zichtbelemmerende objecten of aan het oog onttrokken plekken vermeden?
- Is er voldoende verlichting?

d. Bereikbaarheid/toegankelijkheid/uitwijkmogelijkheden

- Zijn de routes (voor voetgangers en fietsers) van en naar de woning gemakkelijk begaanbaar? (geen fysieke barrières)
- Zgn. voorzieningen als parkeergelegenheid, speelvoorzieningen, winkels vanuit de woning goed bereikbaar?
- Is sprake van een goede bewegwijzering?
- Is sprake van voldoende bereikbaarheid voor b.v. politie-surveillance en onderhoudsdiensten (schoonmaakwagens, reparaties)?
- Is overwogen bepaalde routes of voorzieningen 's avonds af te sluiten voor niet-bewoners (b.v. binnentuinen, achterpaden)? Met fysieke maatregelen en/of juridische maatregelen (gebods- of verbodsborden)?
- Zijn er vluchtwegen?
- Zijn er mogelijkheden om hulp van buitenaf in te roepen (ergens aanbellen, telefoon)?

e. Attractiviteit

- Roept de omgeving een gevoel op van onmenselijke schaal (monumentale woonblokken, grootschalige, verlaten pleinen)?
- Is geprobeerd om de negatieve effecten van gemotoriseerd verkeer (onveiligheid, lawaai, stank) zoveel mogelijk te beperken?
- Is er sprake van zorgvuldige vormgeving, een goed evenwicht tussen orden en complexiteit, aantrekkelijk kleur- en materiaalgebruik?
- Is gezorgd voor goede verlichting langs wandelpaden rond woongebouwen?
- Zijn de ruimten gemakkelijk schoon te houden (i.v.m. een goed verzorgd uiterlijk van wegen, pleinen, groengebieden)?

f. Kwetsbaarheid van materiaalgebruik en detaillering

- Heeft men zich bij materiaalgebruik en detaillering voldoende rekenschap gegeven van de kwetsbaarheid voor vandalisme of breuk/slijtage tijdens dagelijks gebruik? Denk b.v. aan:
 - lantaarnpalen

Hoogbouw uit de zestiger jaren

De grootschaligheid van de woonblokken en het openbare buitengebied en de weinig aantrekkelijke vormgeving en detaillering maken dit soort wijken weinig geliefd bij bewoners. Bij een ruimer wordende woningmarkt ontstaan vaak problemen met de verhuurbaarheid, met als gevolg leegstand en vandalisme. (Den Haag, Uithof).

- .abri's
- .telefooncellen
- .bomen, struiken, planten
- .speelobjecten
- .straatmeubilair
- . Is bij de detaillering rekening gehouden met gemakkelijke vervangbaarheid en gemakkelijk onderhoud?
- . Is geprobeerd te voorkomen dat door 'target hardening' de neiging tot vandalisme juist wordt vergroot?

3.3.2 Woning/woonblok

a. Aanwezigheid van mensen

- . Zijn voldoende maatregelen genomen om (potentiële) leegstand te voorkomen?
- . Indien leegstand: zijn maatregelen genomen om de suggestie van bewoning op te roepen (gordijnen, plastic bloemen voor de ramen e.d.)?

b. Betrokkenheid/verantwoordelijkheid

- . In hoeverre is getracht de anonimiteit te doorbreken of te voorkómen en de individuele herkenbaarheid en betrokkenheid te versterken?
Belangrijke aandachtspunten zijn b.v. het beperken van het
 - . aantal woningen per entree
 - . aantal woningen per blok
 - . aantal blokken per projekt
 - . aantal verbindende loopbruggen
- . In hoeverre is bij de keuze van de woningtypen (woonvorm, indeling van de woning) rekening gehouden met type bewoner en type leefstijl en de daaruit voortvloeiende woonwensen en woonvoorkeuren (denk b.v. aan de frictie hoogbouw - opgroeiende jeugd)?
- . Is gepoogd om beheer en onderhoud in meer of mindere mate aan bewoners/gebruikers toe te wijzen (privatisering)?
- . In hoeverre is in het toewijzingsbeleid rekening gehouden met een wenselijke mate van homogeniteit/heterogeniteit van de bewonerssamenstelling?
- . Is sprake van natuurlijke c.q. informele surveillance door een conciërge of beheerder?
- . Is er een bewoners- of huurderscommissie?

c. Zichtbaarheid/overzichtelijkheid/duidelijkheid

- . Is zichtbaarheid vanuit intensief gebruikte ruimten op vandalisme- of diefstal gevoelige ruimten gewaarborgd (b.v. bergingen, kelderboxen)?
- . Is het aantal woningen per entree voldoende klein om nog een herkenbare eenheid te vormen?
- . Is er sprake van duidelijke voor- en achterkanten van woningen?
- . Zijn de eigendomsverhoudingen en verantwoordelijkheden op beheersnivo duidelijk?
- . Is er voldoende verlichting?

Overgang openbaar-privé

Woonblok, zowel voor als achter omgeven door openbaar buitengebied.
(Delft -Zuid, Buitenhof).

Overgang openbaar-privé

Identiek woonblok, even verder gelegen: de begane grond woningen beschikken over een eigen tuin, waardoor een overgangsgebied is ontstaan tussen openbaar en privé. (Delft-Zuid, Buitenhof).

Telefooncellen: geliefkoosde objecten voor vandalen

Een telefooncel die er van veraf goed uitziet, maar bij nadere beschouwing essentiële onderdelen mist!

Voorbeeld van achterstallig onderhoud

- Is er sprake van visueel contact met de begane grond (i.v.m. spelende kinderen)?
- Is vanuit de woning (woonkamer) effectieve controle op de buitenruimten aanwezig? Bijv. teruggelegen donkere ruimten en zijgangen, blinde gevels vermijden; erkers daarentegen zijn positief.
- Zijn doorgangen onder woongebouwen voldoende ruim gedimensioneerd en overzichtelijk vormgegeven?
- Is er vanuit de woning uitzicht op straat en op aanwezige voorzieningen (b.v. parkeren)?

d. Bereikbaarheid/toegankelijkheid/uitwijkmogelijkheden

- Zijn de circulatieruimten in het woongebouw voor iedereen vrij toegankelijk? Of is er sprake van bewuste ontsluiting voor direct belanghebbenden en naaste betrokkenen en bewuste afsluiting voor onbevoegden (b.v. afsluiting van entreeruimten of galerijen)?

e. Attractiviteit

- Is geprobeerd negatieve effecten van lawaai en stank te voorkomen (b.v. gemeenschappelijk vuilstortkokers vermijden)?
- Is sprake van een zorgvuldige vormgeving en detaillering van semi-openbare ruimten (hal, trappenhuis, lift)?
- Is gezorgd voor een goede verlichting?
- Zijn de ruimten gemakkelijk schoon te houden?

Woningen in de onderbouw van een wooncomplex
 Woningen tot op de begane grond vergroten de levendigheid en versterken de zichtbare dan wel voelbare aanwezigheid van mensen. Angst voor inbraak e.d. is overigens vooral voor bejaarden vaak aanleiding niet op de begane grond te willen wonen. (Rotterdam, woongebouw de Peperklip).

Bergingen in de onderbouw van een wooncomplex
 Bergingen zijn doorgaans sterk inbraakgevoelig, met name waar zij in grootschalige concentraties voorkomen. Afwezigheid van mensen schept een doods karakter en verhoogt de kwetsbaarheid van de omgeving. (Rotterdam, woongebouw de Peperklip).

f. Kwetsbaarheid van materiaalgebruik en detaillering

- Heeft men zich bij materiaalgebruik en detaillering voldoende rekenschap gegeven van de kwetsbaarheid voor moedwillig vernielen of slijtage/breuk door dagelijks gebruik? Denk b.v. aan:
 - hang- en sluitwerk van ramen en deuren
 - deurdrangers
 - glaswerk
 - liftknoppen
 - brievenbussen
 - leidingen
 - afvoergoten
 - pleister/tegelwerk
 - containers (brand!)
- Is bij de detaillering voldoende rekening gehouden met gemakkelijke reparbaarheid en vervangbaarheid?
- Is geprobeerd te voorkomen dat door 'target hardening' de neiging tot vandalisme juist wordt vergroot?

Zichtbaarheid vanuit woningen

Goed zichtbare brievenbus, waardoor de kwetsbaarheid voor moedwillige vernielingen wordt beperkt. (Den Haag, Moerwijk).

Onaantrekkelijke verschijningsvorm
Vandalisme en graffiti zorgen hier voor een weinig aantrekkelijke verschijningsvorm. Naast ergernis roept zo'n omgeving gemakkelijk gevoelens op van onveiligheid. (Den Haag, Schilderswijk).

Gebrek aan zorg en betrokkenheid

Overvolle containers roepen een sfeer op van desinteresse. Als incident niet erg, maar bij geregeld voorkomen kan ergernis hierover ontstaan en een verdere afbrokkeling van gevoelens van verantwoordelijkheid en betrokkenheid.

3.4 Scholen

Scholen zijn zeer vandalismegevoelig; vernielingen aan schoolgebouwen vormen zo'n 30% van het totaal aan vernielingen. Vandaar dat we hier wat uitvoeriger op ingaan.

Uit een groots opgezet onderzoek in New York (de 'Safe School Study') kwam naar voren dat scholen die veel van vandalisme te lijden hebben, vaak gekenmerkt worden door:

- een grootschalig en onpersoonlijk karakter,
- het door leerlingen als willekeurig ervaren toepassen van straffen en belonen,
- een activiteitenprogramma en lesprogramma dat slecht aansluit op de belevingswereld van de kinderen,
- een (te) sterke gerichtheid op leerprestaties,
- een algemeen gevoel van vervreemding bij leerlingen,
- de idee bij leerlingen dat anderen het vandalisme als 'niet zo erg' beschouwen.

Weinig vandalisme werd daarentegen gekonstateerd op scholen waar:

- ouders sterk betrokken waren bij de school,
- leerkrachten het onderling goed met elkaar kunnen vinden,
- de relatie tussen leerkrachten en leerlingen eerder gebaseerd is op kameraadschap en samenwerking dan op autoritair gezag,
- activiteiten en lesprogramma goed zijn afgestemd op het kind,
- prestaties aangemoedigd worden maar geen overtrokken nadruk krijgen,
- schoolregels duidelijk en consequent worden toegepast,
- de norm 'vernielen hoort niet' algemeen en consequent wordt overgedragen.

Voor een uitvoerige samenvatting van dit onderzoek zie o.a. Casserly, Bass en Garrett (1980).

Wat het gebouw betreft, konstateerde Hope (1982) dat kleine, oude en compacte scholen minder te lijden hebben van vandalisme en inbraken dan grote, moderne schoolgebouwen. Als verklaring noemde hij het verschil in overzichtelijkheid, degeijkheid, grootte van ramen c.q. glasoppervlak en de kapvorm (schuine daken zijn minder goed toegankelijk en daardoor minder kwetsbaar). In een Engels onderzoek konkludeerden Judith Stone en Felicity Taylor (1977) dat de verschijningsvorm van een gebouw gezien kan worden als indicatie, wat de gemeenschap voor haar kinderen over heeft. Volgens hen lokt de gebouwvorm vaak ongewenst gedrag uit ('brutal surroundings encourage brutal behaviour!'). Een eigen ruimte voor de kinderen ontbreekt in veel gevallen. Via actie-onderzoek toonden zij aan, dat schaalverkleining, individualisering en privatisering gunstig kunnen werken. Bij wijze van experiment werd een van de onderzochte schoolgebouwen verdeeld in zones; vervolgens werd per zone een van de leerkrachten plus een groep kinderen verantwoordelijk gesteld voor het beheer. Door middel van posters, foto's van schoolgebeurtenissen, muurschilderingen e.d., werd de school steeds meer tot een 'eigen' gebied gemaakt, waar de kinderen trots op waren. De sfeer verbeterde sterk en het vandalisme nam af.

De konklusies uit de 'Safe School Study' en het onderzoek van Stone en Taylor sluiten goed aan op de resultaten van een onderzoek uit 1975, uitgevoerd door Pablant en Baxter. Zij vergeleken 16 paren van scholen, waarbij per tweetal scholen de grootte, etnische samenstelling, onderwijsniveau en lokatie gelijk waren en de mate van vandalisme sterk verschilde. Hieruit kwam naar voren dat scholen met weinig vandalisme vaak

Lokatie buiten de woonomgeving

Geïsoleerd gelegen school, buiten de direkte woonomgeving, waardoor elke sociale controle ontbreekt. Gevolg: veel graffiti en vandalisme. (Delft, Poptahof).

Lokatie binnen de woonomgeving

Voorbeeld van een school die goed geïntegreerd is in de woonomgeving. Ook hier is echter sprake van een (gedeeltelijk) plat dak, wat de kwetsbaarheid voor vandalisme verhoogt en ook stedenbouwkundig gezien diskutabel is. Rolluiken maken het gebouw 's avonds minder kwetsbaar voor inbraken, maar geven het gebouw een doods karakter, wat het gevoel van onveiligheid vergroot. (Den Haag, Schilderswijk).

- een esthetisch aantrekkelijk uiterlijk hebben en goed onderhouden worden,
- opgenomen zijn in een buurt met een hoge bebouwingsdichtheid en veel en gevarieerde activiteiten,
- goed zichtbaar zijn vanuit de (woon)omgeving,
- opengesteld worden voor buitenschoolse activiteiten, zodat ook na schooltijd mensen aanwezig zijn en de buurt meer bij de school betrokken wordt.

Op grond van deze studies en enkele andere publikaties (Crowe et al, 1976; Bergveld, 1985; Wallis & Ford, 1980; Zeisel, 1974/1976) kunnen de volgende checkpunten worden geformuleerd:

a. Aanwezigheid van mensen

- Is de school gesitueerd temidden van andere voorzieningen (woningen, winkels etc.)?
- Is de school ook buiten de schooluren in gebruik voor allerlei activiteiten?

b. Betrokkenheid/verantwoordelijkheid

- Is er een beheerder aanwezig? Ook buiten de schooluren?
- Worden de leerkrachten, ouders en leerlingen voldoende betrokken bij het totale schoolgebeuren? Ook bij het onderhoud en beheer?
- Idem voor buurtbewoners?
- Is het mogelijk (b.v. door middel van compartimentering) de verantwoordelijkheid voor het beheer op te splitsen en toe te delen naar kleinere groepen?
- Zijn de verantwoordelijkheden duidelijk geregeld in geval van schade door vandalisme, inbraken, brand (waarschuwen van de politie, kontaktpersonen, externe kontakten)?
- Straalt het gebouw door een aantrekkelijke vormgeving en goed onderhoud voldoende zorg en betrokkenheid uit?

c. Zichtbaarheid/overzichtelijkheid/duidelijkheid

- Is het gebouw - met name de entree, ramen en deuren - goed zichtbaar vanuit de (woon)omgeving?
- Is voorkomen dat potentiële vandalen of inbrekers door bepaalde objecten, teruggedragen nissen, beplanting e.d. gemakkelijk buiten het zicht van passanten hun 'werk' kunnen doen?

d. Bereikbaarheid/toegankelijkheid/uitwijkmogelijkheden

- Zijn ramen en deuren voorzien van deugdelijk hang- en sluitwerk en stevige sloten?
- Is voorkomen dat potentiële daders gemakkelijk binnen kunnen komen (b.v. langs de regenpijp via het dak)?
- Is er aan gedacht dat platte daken gemakkelijk aanleiding geven tot (spel)vandalisme?
- Is het gebouw gemakkelijk bereikbaar en toegankelijk voor politie, brandweer, de beheerder/congiere?
- Is overwogen om elektronische beveiliging toe te passen?
- Is er gedacht aan inbraakvrije ruimten (b.v. een kluis)?
- Is er gezorgd voor een zorgvuldig sleutelbeheer?

e. Attractiviteit

- Is gebruik gemaakt van aantrekkelijke kleuren en materialen?
- Is voorkomen dat de school als onpersoonlijk, masaal en dominerend overkomt?
- Is voorkomen dat de school er als een vesting of bunker uitziet (b.v. selectief te werk gaan met target-hardening!)?

f. Kwetsbaarheid van materiaalgebruik en detaillering

- Is bij de materiaalkeuze en detaillering voldoende rekening gehouden met de kwetsbaarheid voor inbraken en vandalisme?
- Is voldoende en op zorgvuldige wijze gebruik gemaakt van target hardening (b.v. op kwetsbare plaatsen polycarbonaatglas of draadglas i.p.v. gewoon glas)?
- Is vermeden om glas toe te passen op lage plaatsen, beneden borsthoogte (ook i.v.m. onopzettelijke schade door stoepartijtjes e.d.)?

3.5 Parkeergarages

Binnen een parkeergarage is de gebruiker slecht of niet zichtbaar vanuit de omgeving. Dit geldt dus ook voor potentiële daders, die bovendien talrijke mogelijkheden hebben om zich te verbergen en - door de aanwezigheid van verschillende in- en uitgangen - over meerdere vluchtwegen beschikken. Het is dan ook geen wonder dat parkeergarages door velen als onveilig worden ervaren. Vandaar de veel gehoorde aanbeveling om zo mogelijk naar andere oplossingen uit te zien en géén parkeergarages te bouwen. Dit geldt vooral daàr waar ook op stille uren geparkeerd moet worden, zoals in de woonomgeving. Parkeren in een parkeergarage gekoppeld aan b.v. een druk winkelcentrum lijkt minder een probleem. Bovendien kunnen bij een goed doordacht en aantrekkelijk uitgevoerd ontwerp althans een deel van de angstgevoelens worden weggenomen, terwijl ook de werkelijke criminaliteit - met name de lichtere vormen, zoals vandalisme - eveneens kan worden teruggebracht (Centrale Directie van de Volkshuisvesting, 1977). De volgende vragen kunnen behulpzaam zijn bij de beoordeling van een ontwerp.

a. Aanwezigheid van mensen

- Is de lokatie voldoende geïnterpreteerd in de (woon)-omgeving?
- Ligt de entree zoveel mogelijk 'in de loop'?
- Is er bewaking aanwezig? Permanent of alleen op bepaalde tijden?

b. Betrokkenheid/verantwoordelijkheid

- Valt de garage binnen de invloedssfeer van de omwonenden?
- Is er aan gedacht enige compartimentering aan te brengen?
- Is duidelijk wie verantwoordelijk is voor onderhoud en beheer?
- In hoeverre worden de gebruikers betrokken bij de totstandkoming en het beheer?

c. Zichtbaarheid/overzichtelijkheid/duidelijkheid

- Zijn de in- en uitgangen goed zichtbaar vanuit de omgeving?
- Is de garage overzichtelijk en duidelijk ingedeeld? En is de routing duidelijk (o.a. duidelijke bewegwijzering)?
- Zijn zichtbelemmerende obstakels zoveel mogelijk vermeden?

- Is gedacht aan voldoende daglichttoetreding (b.v. openingen in dak of gevel)?
- Is er voldoende kunstverlichting?

d. Bereikbaarheid/toegankelijkheid/uitwijkmogelijkheden

- Is de parkeergarage goed bereikbaar en toegankelijk? Ook voor surveillance van de politie?
- Hebben potentiële slachtoffers de mogelijkheid in geval van nood snel weg te vluchten?
- Is het mogelijk (delen van) de parkeergarage af te sluiten? Algemeen of alleen voor onbevoegden?

e. Attractiviteit

- Zijn aantrekkelijke kleuren en materialen toegepast?
- Zijn er maatregelen genomen om de akoestiek prettiger te maken (b.v. houtwol cementplaten tegen het plafond om 'hol klinken' te voorkomen)?
- Is de garage gemakkelijk schoon te houden?

f. Kwetsbaarheid van materiaalgebruik en detaillering

- Zijn al te lichte constructies, uitstekende delen e.d. vermeden, die gemakkelijk per ongeluk kapot worden gereden?

Parkeergarages: elementen die onveiligheidsgevoelens oproepen
Parkeerproblemen zijn hier opgelost d.m.v. parkeergarages. Ondanks het voordeel van dubbel grondgebruik en minder 'blik op straat' wordt deze oplossing door het gebrek aan sociale controle door veel bewoners als zeer onplezierig ervaren. (Den Haag, Rivierenbuurt).

3.6 Onderdoorgangen

Fiets/voetgangerstunnels worden in diverse publikaties als onveilig ervaren plekken genoemd voor met name vrouwen en oudere mensen (Van der Voordt, Vrins en Van Wegen, 1978; Dienst Ruimtelijke Ordening Amsterdam, 1985). Op basis van vergelijkende observatie in en rond ca. 25 tunnels wordt door Van der Voordt en Van Wegen (1980) aanbevolen:

- tunnels waar mogelijk te vermijden
- waar tunnels niet vermeden kunnen worden
 - a. zo mogelijk voor een alternatieve route te zorgen (b.v. 's avonds de mogelijkheid te bieden 'bovenlangs' te gaan)
 - b. de tunnel zo min mogelijk op een tunnel en zoveel mogelijk op een onderdoorgang te doen lijken.

Voorbeeld van een goede onderdoorgang

Deze onderdoorgang voor fietsers en voetgangers voldoet aan een groot aantal principes ter bevordering van de sociale veiligheid: kort, recht, overzichtelijk, gemakkelijk toegankelijk, daglichttoetreding halverwege door onderbreking van de tunnelbuis en zicht vanuit de omringende woonomgeving. (Dordrecht, Reeweg-Oost).

Kort samengevat komt de uitwerking van dit laatste punt neer op de aanbeveling: maak een tunnel kort, recht, met goede doorkijkmogelijkheden; zorg voor een plezierige maatverhouding tussen hoogte en breedte, een goede verlichting en een zorgvuldige vormgeving; kies aantrekkelijke kleuren en materialen en voorkom dat de onderdoorgang geïsoleerd komt te liggen in een soort niemandsland. Dit laatste vereist dat al vroeg in de planvoorbereidingsfase bekend moet zijn of, en zo ja, wáár, een ongelijkvloerse kruising in de vorm van een onderdoorgang voor langzaam verkeer gewenst is.

Bij de beoordeling van plannen voor een onderdoorgang of een reeds bestaand tunneltje voor fietsers- en voetgangers kunnen de volgende vragen als checklist dienen.

a. Aanwezigheid van mensen

- Ligt de onderdoorgang goed geïntegreerd in de woonomgeving
- Valt te verwachten dat de onderdoorgang intensief gebruikt zal worden? Door verschillende categorieën gebruikers? Op verschillende tijden?

b. Betrokkenheid/verantwoordelijkheid

- Is het mogelijk (toekomstige) gebruikers bij de planontwikkeling te betrekken?
- Valt de onderdoorgang binnen de 'invloedsfeer' van de omwonenden?
- Is duidelijk wie verantwoordelijk is voor het onderhoud en beheer?

c. Zichtbaarheid/overzichtelijkheid/duidelijkheid

- Is de onderdoorgang zichtbaar vanuit de woonomgeving?
- Is het einde van de onderdoorgang zichtbaar vanaf het moment van betreden?
- Is de onderdoorgang (entree, tunnelbuis) voldoende verlicht;
- Is er aan gedacht de tunnelbuis plaatselijk te onderbreken, zodat ook daglicht kan binnentreden?
- Is de directe omgeving van de onderdoorgang duidelijk en overzichtelijk ingericht?
- Is de verkeerssituatie voor alle verkeersdeelnemers voldoende overzichtelijk (b.v. door continuïteit in het routepatroon aan te brengen m.b.v. kleur of materiaalgebruik)?
- Zijn onnodige bochten vermeden?
- Zijn onoverzichtelijke plekken vermeden?

*Doorgang onder woningen
Onderdoorgang tussen de openbare straat en het semi-openbare binnenterrein. De ruime dimensionering en overzichtelijkheid voorkomen de vaak met smalle, donkere onderdoorgangen geassocieerde onveiligheidsgevoelens. (Den Haag, Bezuidenhout-West).*

d. Bereikbaarheid/toegankelijkheid/uitwijkmogelijkheden

- . Is de onderdoorgang gemakkelijk bereikbaar?
- . Is de onderdoorgang gemakkelijk toegankelijk (bij voorkeur hellingen!)? Ook voor politie-surveillance?
- . Kan men in geval van nood gemakkelijk wegvluchten?
- . Zijn maatregelen getroffen om gladheid door regen of sneeuw te voorkomen?

e. Attractiviteit

- . Is de onderdoorgang aantrekkelijk vormgegeven (maatverhouding, kleur, materiaalgebruik)?
- . Is de onderdoorgang gemakkelijk schoon te houden?
- . Is bij de wand- en vloerafwerking rekening gehouden met het gemakkelijk kunnen verwijderen van graffiti?
- . Is er aan gedacht de te kruisen weg enigszins "op te tillen", waardoor de tunnelvloer minder diep komt te liggen?
- . Wordt de tunnelbuis voldoende geventileerd (natuurlijk/mechanisch)?
- . Zijn maatregelen getroffen om geluidsoverlast (b.v. van bromfietzers of schreeuwende kinderen) zoveel mogelijk te voorkomen?

f. Kwetsbaarheid van materiaalgebruik en detaillering

- . Zijn lichtarmaturen e.d. zoveel mogelijk buiten het bereik van potentiële vandalen gehouden?
- . Zijn kwetsbare materialen zoals glas waar mogelijk vermeden?
- . Is bij de wandafwerking rekening gehouden met kans op graffiti (afwasbare coatings) of het ophangen van affiches (een ruwe, grove structuur maakt dit minder makkelijk!)?

3.7 Overige voorzieningen

Naast de besproken stedelijke elementen zijn er een aantal objecten of voorzieningen, die eveneens erg kwetsbaar zijn, maar waarbij een uitsplitsing naar de onderscheiden thema's a t/m e minder zinvol is.

3.7.1 Fietspaden

In het kader van een verdere kwaliteitsverbetering van het leefmilieu en bevordering van het langzame verkeer zijn de laatste jaren op tal van plaatsen zgn. LV-routes aangelegd, gescheiden van het overige verkeer.

Het is zeer de vraag of dit uit oogpunt van sociale veiligheid wel zo'n verstandig beleid is (geweest). Een route dwars door een park of een fietspad met aan weerszijden hoge struiken is overdag vaak aantrekkelijk, maar wordt 's avonds al gauw als onveilig ervaren. Veel problemen kunnen worden voorkomen door voor goede alternatieven te zorgen. Bij de aanleg van nieuwe fietspaden of verbeteringsvoorstellen voor bestaande situaties kunnen de volgende vragen behulpzaam zijn:

- . Valt te verwachten dat de route intensief wordt gebruikt? Ook 's avonds?
- . In geval van stille, afgelegen routes (b.v. door een park of bos): is er een alternatieve route die wél goed zichtbaar is vanuit de woonomgeving of andere voorzieningen en de nodige gebruikers aantrekt?

- In geval van een (hoofd)route door groen gebied: zijn omwegen en bochten vermeden (overzichtelijkheid!)? En hoge of snelgroeïende beplanting aan weerszijden van de route?
- In geval van een fiets- of voetpad langs een rijweg: is de route zichtbaar vanaf de weg?
- Is gezorgd voor voldoende verlichting?

3.7.2 Halteplaatsen voor openbaar vervoer

De vormgeving en situering van haltes voor het openbaar vervoer vragen vooral ook uit het oogpunt van veiligheid extra aandacht. Daarbij gaat het zowel om het voorkomen van vandalisme en graffiti als om het voorkomen van op de persoon gerichte delicten: geweld, aanranding, zakkenrollen.

Afhankelijk van het type misdrijf spelen plaats, tijdstip en persoonlijke kenmerken van het slachtoffer een rol. Zakkenrollen geschiedt vooral tussen 3 en 6 uur 's middags op drukke plekken gelegen in de onmiddellijke nabijheid van winkels. Slachtoffers komen relatief meer voor onder oudere mensen. Agressieve misdrijven (geweld, verkrachting, aanranding) komen vooral voor op afgelegen en aan het zicht onttrokken plekken en ook tussen uitgangscentra en bus- of tramhaltes. Qua tijdstip zijn het vooral de kleine uurtjes (tussen 11 en 1 uur 's nachts). Vrouwen vormen daarbij de meest kwetsbare groep.

De aanwezigheid van mensen kan een positief effect hebben op het tegengaan van geweldsmisdrijven zoals aanranding en verkrachting. De meest agressieve aanvallen komen voor in situaties waar getuigen ontbreken. Diefstal (zakkenrollen) daarentegen blijkt het beste te floreren onder 'crowded' condities. Extra surveillance op bepaalde tijden en bepaalde plekken kan wellicht preventief werken.

ABRI verscholen in het groen

Groen wordt door de meeste mensen als zeer positief ervaren. Op plaatsen waar zichtbaarheid en overzichtelijkheid gewenst is, kan bij een teveel aan groen de positieve waardering gemakkelijk omslaan in een negatief oordeel.

Bij de beoordeling van de inrichting en vormgeving van bus- en tramhaltes zijn de volgende vraagpunten van belang:

- Is sprake van een goede integratie in de 'bewoonde wereld'? Is de afstand van de haltes tot de uitgaansgelegenheden (theater, bioscoop, disco, café) zo gering mogelijk gehouden?
- Is visuele controle vanuit de omgeving (woningen, activiteitencentra) mogelijk?
- Is de directe omgeving van de halte voldoende overzichtelijk (b.v. hoge bossages vermijden)?
- Is de halte voldoende verlicht?
- Is nagedacht over menging van verkeerssoorten om daarmee een intensiever (=veiliger) gebruik te bevorderen?
- Is voldoende aandacht besteed aan targethardening zonder dat dit ten koste gaat van de attractiviteit?
- Wordt regelmatig onderhoud gepleegd?

3.7.3 Groenvoorzieningen

Bij groen kan zowel gedacht worden aan bomen en struiken als aan kleine buurtparken of grotere wijkparken en bossen. Bomen, struiken en planten verfraaien de buurt en vergroten de leefbaarheid. Daar staat tegenover dat zij potentiële daders aan het zicht kunnen onttrekken en b.v. door potentiële vanden gebruikt kunnen worden om op een balkon of het dak te klimmen. Het karakter van een park of bos vraagt om intimiteit, geborgenheid, variatie in openheid/beslotenheid, kronkelige voet- of fietspaden etc., wat in veel gevallen lijnrecht ingaat tegen de ontwerp-principes om sociale veiligheid te vergroten. Vereisten vanuit de visuele belevingswaarde, een aantrekkelijk verblijfskarakter en de behoefte aan veiligheid kunnen dan ook gemakkelijk met elkaar in conflict komen. Een volkomen veilig park, ook op stille tijden, lijkt dan ook een utopie. Niettemin kunnen bij de aanleg van parken en plantsoenen of straatgroen veel problemen worden voorkomen, als bij het ontwerpen rekening wordt gehouden met de volgende aandachtspunten:

- Is voorkomen dat bomen en struiken het zicht op woningen wegnemen en daarmee de toegankelijkheid voor onbevoegden vergemakkelijken?
- Is de beplanting langs doorgaande fietsroutes door parken e.d. voldoende laag gehouden?
- Idem voor fietspaden langs de openbare weg?
- Is voorkomen dat groen het licht van lantaarnpalen e.d. wegneemt?
- Is gedacht aan de mogelijkheid een park 's avonds en 's nachts eventueel af te sluiten?

4. SOCIALE ASPEKTEN

Met het theoretisch kader en de praktische uitwerking hiervan in de vorm van een checklist hebben we duidelijk willen maken, dat vanuit de (stede)bouwkundige discipline zeker een bijdrage geleverd kan worden aan de bestrijding of preventie van (kleine) criminaliteit. Het zal echter duidelijk zijn dat een goed ontwerp alléén niet alle problemen kan oplossen. We hebben immers vooral ook met een sociaal probleem te maken. Hoewel enigszins buiten de doelstelling van dit rapport, willen we daarom hier toch ook enige aandacht schenken aan sociale aspecten. Daartoe zullen eerst enige algemene maatschappelijke trends worden besproken, als mogelijke verklaring voor de sterk toegenomen kleine criminaliteit. Vervolgens wordt een theoretisch model geschetst, dat is ontwikkeld om te kunnen verklaren waarom in sommige wooncomplexen wél en in andere complexen geen of nauwelijks sprake is van problemen. Dit maakt het mogelijk het (relatieve) belang van ontwerpaspecten bij de bestrijding van kleine criminaliteit in een breder kader te plaatsen.

4.1 Maatschappelijke ontwikkelingen

Vanuit een sociaal-psychologische invalshoek zijn talrijke ideeën en theorieën ontwikkeld, die meer licht kunnen werpen op het toegenomen vandalisme en andere vormen van kleine criminaliteit.

a. Normvervaging en tolerantie

De toegenomen welvaart heeft geleid tot een steeds nonchalanter omspringen met materiële goederen. De term 'weggooimaatschappij' spreekt in dit verband boekdelen. Veel goederen zijn bovendien bezit van de gemeenschap, dus eigenlijk 'van niemand'. Een en ander kan gemakkelijk drempelverlagend werken bij het overgaan tot vandalistisch gedrag. Weliswaar vinden vandalen zelf ook dat vernielen zonde van het geld is en zwaarder bestraft zou moeten worden (Dulleman en Hauber, 1982), maar kennelijk is hun normbesef te zwak ontwikkeld om vernielgedrag - vooral onder druk van 'de groep' - daadwerkelijk tegen te houden. Alcoholgebruik blijkt eveneens sterk drempelverlagend te werken.

Ook ten aanzien van diefstallen lijkt van een zekere normvervaging sprake. Zo wordt het zgn. proletarisch winkelen niet door iedereen als vorm van kleine criminaliteit beschouwd en soms zelfs als acceptabele vorm van inkomensnivellering gepropageerd. Dat iemand andermans fiets pikt als de zijne gestolen is, wordt door velen al als een 'normale' reactie beschouwd

Sommige sociologen en criminologen wijten deze normvervaging aan de slechte voorbeeldfunctie van verschillende leidende figuren. De Lockheed-affaire, het RSV-debacle en nu weer de ABP-fraude zijn slechts enkele voorbeelden van misstappen, die in de media breed worden uitgemeten en waarvoor de verantwoordelijken volgens de publieke opinie onvoldoende worden bestraft. Anderen wijzen er op, dat de democratiseringsgedachte uit de zestiger jaren hier en daar te ver is doorgeslagen. Deze beweging leidde terecht tot het doorbreken van allerlei hiërarchische gezagsverhoudingen, maar daarbij is onvoldoende aandacht gegeven aan de eisen van zelfcontrole (Kapteyn, 1985). Bovendien zijn ouders en leerkrachten in een lastige positie gemanouvreerd. Optreden met gezag betekent immers in veel gevallen dat men het etiket ondemocratisch en autoritair krijgt opgeplakt. Er lijkt dan ook sprake van een te grote 'permissiveness', waardoor vooral jongeren niet meer leren waar de grenzen liggen.

b. Onvrede en vervreemding

De schaalvergroting van onze maatschappij heeft op diverse plaatsen geleid tot vergaande bureaucratisering en ingewikkelde regelgeving, waardoor veel mensen zich niet in deze samenleving thuisvoelen. Bovendien is een grote mate van anonimiteit ontstaan. Contacten tussen mensen zijn oppervlakkiger geworden en allerlei traditionele verbanden zoals het gezin, de familie en de kerk zijn steeds verder afgebrokkeld, terwijl nieuwe hechte sociale structuren nauwelijks tot ontwikkeling zijn gekomen. De enorme variatie in sterk gespecialiseerde beroepen, die veelal een moeilijke en langdurige opleiding vereisen, doet veel jongeren uit de boot vallen. Bovendien biedt de huidige werkloosheid weinig perspectief op een baan. Termen als 'lost generation' en 'no-future syndroom' maken duidelijk om welke problemen het hier gaat. Daarmee is de motivatie tot het leveren van schoolprestaties bij veel jongeren minimaal. Het spijbelen is dan ook sterk toegenomen en deze tijd wordt veelal op straat doorgebracht. Vandalisme uit verveling en frustratie zijn vaak de zichtbare gevolgen hiervan.

c. Onvoldoende formeel en informeel toezicht

Zonder in oplossingen als 'het opentrekken van een blik agenten' te vervallen, zal het duidelijk zijn dat onvoldoende politieursurveillance en ook het chronisch cellentekort een adequaat reageren op ongewenst gedrag vrijwel onmogelijk maakt. De verhalen van wanhopige winkeliers die kort na het betrappen van een winkeldief dezelfde persoon opnieuw binnen zien lopen, zijn bijna een cliché geworden. Waar ongewenst gedrag regelmatig 'beloond' wordt (materieel of in termen van waardering van de groep) en sancties achterwege blijven, kan gemakkelijk gewoontevorming ontstaan.

Naast een gebrek aan formel toezicht is vooral ook sprake van onvoldoende informeel toezicht. Naast sociale controle door b.v. bewoners of passanten spreekt Hoefnagels (1985) in dit verband over 'sociale controle door de functionerende medespeler', b.v. de conducteur op de tram of de huismeester van een woningbouwcomplex. Dergelijke personen ontlenen hun gezag niet zozeer aan hun controlerende functie alswel aan hun bijdrage aan het welzijn van mensen. Door bezuinigingsmaatregelen, schaalvergroting en automatisering is met name deze vorm van sociale controle steeds verder uit onze maatschappij verbannen: conducteurs op tram en bus zijn vervangen door stempelautomaten, winkelpersoneel is vervangen door camera's en een enkele veiligheidsbeambte, de voor iedereen aanspreekbare huismeester is vervangen door een anonieme onderhoudsdienst etc. Waar onvoldoende toezicht de 'drempel' tot vernielen of diefstal verlaagt en verveling, frustratie, drugsgebruik (geldgebrek!) en meer van dit soort factoren het 'motief' versterkt, hoeft het geen verbazing te wekken dat de kleine criminaliteit alsmaar toeneemt. Niet voor niets heeft de Commissie Kleine Criminaliteit daarom aangedrongen vooral de informele sociale controle weer terug te brengen en te versterken.

4.2 Problemen op complexniveau - een vervaltheorie

Dat sommige wooncomplexen met zoveel méér problemen geconfronteerd worden dan andere, heeft onder meer te maken met verschillen in informele sociale controle. Het ontwerp speelt daarbij een belangrijke rol, zoals in hoofdstuk 2 en 3 is aangetoond. Maar ook andere factoren zijn belangrijk. Een interessante aanzet tot een theoretisch model, waarin de samenhang tussen een groot aantal variabelen wordt geschetst, is ontwikkeld door de Delftse hoogleraren Prak en Priemus (1984), de zgn. 'vervaltheorie van naoorlogse gesubsidieerde huurwoning complexen'.

Verondersteld wordt, dat vooral 3 aspecten een belangrijke bijdrage leveren aan het woningverval n.l.

- . sociaal verval
- . financieel verval
- . technisch verval.

In het kort komt hun theorie hierop neer, dat demografische, technologische en economische ontwikkelingen de arbeidsmarkt en de woningmarkt beïnvloeden. Ook het overheidsbeleid kan - bijvoorbeeld door een bepaald huur- en subsidiebeleid - een sturend effect hebben op de omvang en de richting van bouwactiviteiten en verhuisstromen.

Zodra onder invloed van door bewoners als negatief ervaren woning- en woonomgevingskenmerken (bijv. ongunstige ligging, hoge huurprijzen, goedkope en betere alternatieven) een dalende vraag ontstaat naar bepaalde woningen, treedt een aantal effecten op. Teruglopende vraag naar woonruimte vergroot de kans op instroom van sociaal-economisch zwakkeren (o.a. als gevolg van verlaging van de selectienormen) en de uitstroom van economisch-sterkeren, die elders iets beters kunnen vinden. De verhoogde concentratie van sociaal-economisch zwakkeren kan samengaan met een verhoogde kans op vandalisme en andere vormen van kleine criminaliteit, hetgeen een negatieve uitwerking heeft op de bewoners. De sociale controle is gering, vooral in, vandalisme-gevoelige openbare en semi-openbare ruimten als bergingen, liften, trappenhuizen.

Toenemend vandalisme en toenemende mutatiegraad leidt tot toenemende leegstand en waar woningen leegstaan neemt de kans op vandalisme opnieuw toe. Door bewoningsproblemen blijft het bewonersonderhoud achter en wanneer ook de middelen voor de beheerder te kort schieten ontstaat een situatie van steeds meer achterstallig onderhoud.

De neerwaartse sociale spiraal gaat hand in hand met een neerwaartse spiraal voor bouw- en woontechnische kwaliteit, aldus Prak en Priemus.

Doorbreking van deze neerwaartse spiraal is slechts mogelijk wanneer de maatregelen zich richten op zowel bouwkundige als sociale en beheer-technische ingrepen.

Verordening van de Raad van de Europese Gemeenschappen van 1975
betreffende de toelating van de invoer van bepaalde landbouwproducten

- artikel 1
- artikel 2
- artikel 3

In het kader van de toelating van de invoer van bepaalde landbouwproducten
wordt het volgende vastgesteld:

1. De toelating van de invoer van bepaalde landbouwproducten
wordt verleend op voorwaarde dat de invoerders aan de volgende
voorwaarden voldoen:

2. De toelating van de invoer van bepaalde landbouwproducten
wordt verleend op voorwaarde dat de invoerders aan de volgende
voorwaarden voldoen:

3. De toelating van de invoer van bepaalde landbouwproducten
wordt verleend op voorwaarde dat de invoerders aan de volgende
voorwaarden voldoen:

5. LITERATUUR

AIELLO, J.R. en A. BAUM (1979), Residential crowding and design. Plenum Press, New York.

ALLEN, V.L. en D.B. GREENBERGER (1978), An aesthetic theory of vandalism. In: Crime & delinquency, p. 309-319.

ANDEL, H.G. VAN (1984), Slachtofferschap in de woonbuurt - Informele Sociale Controle, Segregatie en Slachtofferschap. Wetenschappelijk Onderzoek en Documentatie Centrum van het Ministerie van Justitie. Den Haag.

ARENDONK, E. VAN (1980), Kind aan huis. Een exploratief onderzoek naar de invloed van hoogbouw op de sociale ontwikkeling van kinderen. Stichting Ruimte, Rotterdam.

BERGVELT, D. (1984), Schade en schande. Schoolgebouwen en schade door ongewenst gedrag. Conceptrapport. Research Instituut voor de Gebouwde Omgeving, Amsterdam.

BRANTINGHAM, P.J. en P.L. BRANTINGHAM (eds) (1981), Environmental criminology. Sage Publications London.

BROWN, B.B. and I. ALTMAN (1983), Territoriality, defensible space and residential burglary: an environmental analysis. Journal of Environment Psychology (1983) 3, pp. 203-220.

CASSERLY, M.D., S.A. BASS and J.R. GARRETT (1980), School Vandalism. Strategies for Prevention. Lexington Books, Toronto.

CENTRAAL BUREAU VOOR DE STATISTIEK (1984), Slachtofferschap van misdrijven 1980. Staatsuitgeverij, Den Haag.

CENTRALE DIRECTIE VAN DE VOLKSHUISVESTING (1977), Parkeergarages in woongebieden. Zoetermeer.

CLARKE, R.V.G. (1983), Situational Crime Prevention: its theoretical basis and practical scope. In: Crime and Justice, Chicago.

CLARKE, R.V.G. (ed) (1978), Tackling Vandalism. Home Office Research Study no. 47. HMSO London.

CLINARD, M.B. (1978), Cities with little crime. The case of Switzerland. Cambridge University Press 1978.

COHEN, S. (1973), Property destruction: motives and meanings. In: C. Ward (ed), Vandalism. The Architectural Press, London.

COLEMAN, A. (1985), Utopia on trial - Vision and Reality in Planned Housing. Hilary Shipman, London.

COMMISSIE KLEINE CRIMINALITEIT (1984), Interimrapport van de Commissie kleine criminaliteit. Staatsuitgeverij 's-Gravenhage.

CONKLIN, J.E. (1975), The impact of crime. MacMillan, New York.

- CROWE, T.D., L.F. HANES, E.J. PESCE and A. RIEMER (1976), Crime prevention through environmental design: School demonstration plan. Westinghouse Electric Corp, Arlington, Virginia.
- DIENST BELEIDSZAKEN EN ONDERZOEK VAN DE GEMEENTEPOLITIE VAN 'S GRAVENHAGE (1985), Onderzoek naar de relatie criminaliteit - ruimtelijke structuur. Eerste rapportage.
- DIENST RUIMTELIJKE ORDENING AMSTERDAM (1985), Ruimtelijke ordening en emancipatie van de vrouw. Eerste deelrapport: Sociale Veiligheid.
- DIJK, B. VAN en P. VAN SOOMEREN (1982), Vandalisme. "Iets weten over vandalisme en wat er tegen te doen". Landelijk Bureau Voorkoming Misdrijven, 's-Gravenhage.
- DIJK, B. VAN, P. VAN SOMEREN en M. WALOP (1981/1984), Rapportage Actieonderzoek Jeugd vandalisme. Deel 1 t/m 6. Gemeente Amsterdam.
- DIJK, C. VAN, D.J.M. VAN DER VOORDT en H.B.R. VAN WEGEN (1985), Vandalisme in grootschalige wooncomplexen - Maatregelen en effecten. Stedebouw en Volkshuisvesting (66) no. 3, pp. 88-99.
- DULLEMEN, H. VAN en A.R. HAUBER (1982), Vernielende jongeren: wat bedoelen zij? Gemeente Rotterdam.
- GARDINER, R.A. (1978), Design for safe neighborhoods. US Department of Justice, Washington.
- GEMEENTE 'S GRAVENHAGE (1984), Eerste rapportage m.b.t. de centrale registratie van vandalismegevallen aan gemeentelijke objecten. Afdeling Statistiek en Onderzoek, Den Haag.
- GENSCH, B. en V. ZIMMER (1983), Sexueel geweld buitenshuis, waar vindt het precies plaats. In: Leesbundel Vrouwen bouwen en wonen. Utrecht.
- GREENBERG, S.W. and W.M. ROHE (1984), Neighborhood design and crime - A test of two perspectives. Journal of American Planning Association Vol. 50 no. 1, pp. 48-61.
- HEIJDEN, A.W.M. VAN DE (1984), Onrustgevoelens in verband met criminaliteit, 1982-1984. In: Maandstatistiek politie, justitie en brandweer. Centraal Bureau voor de Statistiek.
- HOEFNAGELS, G.P. (1985), Criminologie, vandalisme en zijn achtergronden. Congres Vandalisme, de geïntegreerde aanpak. Rotterdam
- HOPE, T.J. (1982), Burglary in Schools: The Prospects for Prevention, Research and Planning. Unit Paper 11, Home Office, London
- JACOBS, J. (1961), The death and life of great American cities. Vintage Books, New York.
- JEFFERY, C.R. (1971), Crime prevention through environmental design. Sage Publications, London.

- KAPTEYN, P. (1985), In de Speeltuin Nederland. De Arbeiderspers, Amsterdam.
- LATANE, B. en J.M. DARLEY (1970), The unresponsive bystander: why doesn't he help? Appleton, Century-Crofts, London.
- MAWBY, R.I. (1977), Defensible space: A theoretical and empirical appraisal. Urban Studies (14), pp. 169-179.
- MAYHEW, P., R.V.G. STURMAN en J.M. HOUGH (1976), Crime as opportunity. HMSO, London.
- MOFFATT, R. (1983), Crime prevention through environmental design: a management perspective. Canadian Journal of Criminology Vol. 25 No. 1, Jan. 1983, pp. 19-33.
- MULDERIJ, K. en H. BLEEKER (1982), Kinderen wonen ook; suggesties ter verbetering van een kindvergeten woonomgeving. Van Loghum Slaterus, Deventer.
- NEWMAN, O. (1972), Defensible space. Crime prevention through urban design. Macmilland Company, New York.
- NEWMAN, O. (1976), Design Guidelines for Creating Defensible Space. United States Department of Justice. Washington D.C.
- NEWMAN, O. (1980), Community of Interest. Anchor Press, New York.
- ONG, T.Y. (1985), Ruimtelijke structuur en kleine criminaliteit - Een voorbeeldstudie: Het ZHB-complex te 's Gravenhage. Dienst Beleidszaken en Onderzoek van de Gemeentepolitie 's Gravenhage, i.s.m. het Centrum voor Architectuuronderzoek, Technische Hogeschool Delft.
- PABLANT, P. and J. BAXTER (1975), Environmental correlates of school vandalism. Journal of the American Institute of Planners (41) no. 4, p. 270-279.
- PARK, R.E., E.W. BURGESS and M. MCKENZIE (eds) (1925), The City. Chicago University Press.
- PEYREFITTE, A.M. (1977), Réponses à la violence. La documentation Francaise, Parijs.
- POYNER, B. (1983), Design against crime - Beyond defensible space. Butterworths, London.
- PRAK, N.L. en H. PRIEMUS (1984), Model om verval van naoorlogse woningen beter te voorspellen. Bouw (39) no. 17, pp. 37-39.
- REPPETTO, TH. A. (1974), Residential Crime. Cambridge Mass.
- RIJKSPLANOLOGISCHE DIENST (1985), Maakt de gelegenheid de dader? Een verkennende studie over de kwaliteit van de openbare ruimten in de stad en sociale veiligheid. 's Gravenhage.
- ROELEVELD, G. (1985), Voorbeeldstudie groenvoorzieningen: zedendelicten in het Scheveningse bos. In: Dienst Beleidszaken en Onderzoek, Onderzoek naar de relatie criminaliteit - ruimtelijke structuur. Gemeentepolitie 's Gravenhage.

ROËLL, A. (1984), Inbraken. Wat weten we ervan? Economisch Statistische Berichten, 19/26 december 1986.

ROËLL, G., J.J.M. VAN DIJK en C.H.D. STEINMETZ (1982), Interventiegedrag door omstanders: een veldexperiment. Tijdschrift voor Criminologie, jan/febr. 1982.

SAEGERT, S. (1980), The effect of residential density on low-income children. Paper presented at the annual meeting of the American Psychological Association, Montreal, Canada.

SANT, K. (1985), Woningbeheer en vandalisme. Lezing op het symposium Vandalisme - De integrale aanpak, d.d. 3-4-1985 in De Doelen te Rotterdam.

SELM, E. VAN, A. LODDER, M. BUITENSHUIS en M. ARKESTEIJN (1985), Eng op straat, over onveiligheid in de stad Utrecht.

SHAW, C.R. en H.D. MCKAY (1942/1969), Juvenile Delinquency and Urban Areas. Chicago University Press, Chicago.

STEDELIJK OVERLEG STADSVERNIEUWING (1985), Sociale veiligheid op straat. Den Haag.

STONE, J. and F. TAYLOR (1977), Vandalism in schools. London.

SYKES, J. (1979), Designing against vandalism. Design Council, London.

VELDKAMP, D. e.a. (1984), In de vernieling. Een onderzoek naar omvang, frequentie en kosten van vernieling van gemeentelijk eigendom. Vereniging van Nederlandse Gemeenten, 's-Gravenhage.

VLIET, W. (1983), Families in apartment buildings: sad stories for children? Environment and Behavior (15) no. 2, p. 211-234.

VOORDT, D.J.M. VAN DER, R.P. VRINS en H.B.R. VAN WEGEN (1978), De Binckhorsttunnel, brug of barrière. TH Delft, Centrum voor Architectuuronderzoek.

VOORDT, D.J.M. VAN DER en H.B.R. VAN WEGEN (1980), Onderdoorgangen voor fietsers en voetgangers. Aandachtspunten bij het ontwerpen. Centrum voor Architectuuronderzoek, TH Delft.

VOORDT, D.J.M. VAN DER (1986), Slachtofferschap en woonmilieu: secundaire analyse van een CBS-databestand. Technische Hogeschool Delft.

WALLER, I. and N. OKIHIRO (1974), Burglary : The Victim and the Public. University of Toronto Press, Toronto.

WALLIS, A. en D. FORD (1980), Crime prevention through environmental design: An operational handbook. Washington: U.S. Department of Justice, National Institute of Justice.

WARD, C. (ed.) (1973), Vandalism. The Architectural Press, London.

WEES, E.H.M. VAN en M.A. LAMMERTINK (1984), Vandalisme aan bezit van corporaties en gemeentelijke woningbedrijven. Nationale Woningraad, Almere.

WIEGMAN, O, B. BAARDA EN E. SEYDEL (1982), Agressie en criminaliteit. Van Loghum Slaterus, Deventer.

WILSON, S. (1978), Vandalism and 'defensible space' on London housing estates. In. R.V.G. Clarke (ed), Tackling Vandalism. London.

ZEISEL, J. (1974), Schoolhouse - designing schools to minimize damage from vandalism and normal rough play. Educational Facilities Laboratory, New York.

ZEISEL, J. (1976), Stopping School Property Damage: Design and administrative guidelines to reduce school vandalism. Arlington.

Bijlage 1

Samenstelling van de begeleidingscommissie

Ten behoeve van het onderzoek ter ontwikkeling van een checklist is een begeleidingscommissie ingesteld, waarin verschillende gemeentelijk diensten participeren. De interim-checklist is door deze commissie in twee ronden besproken en vastgesteld op 29 september 1986. Op dat moment was de commissie als volgt samengesteld:

drs. J.M. de Blaey	voorzitter, hoofd Dienst Beleidszaken en Onderzoek, gemeentepolitie 's Gravenhage
mr. A.C.H. Bokern	Dienst Beleidszaken en Onderzoek, gemeentepolitie 's Gravenhage
dhr. E.P.J. van den Heuvel	Dienst Beleidszaken en Onderzoek, gemeentepolitie 's Gravenhage
ir. P. Houtenbos	SOGZ, Dienst Stadsontwikkeling en Grondzaken
mr. C. v.d. Kreken	Bouw- en Woningtoezicht
drs. A. Ravesteijn	POS, Projekt Organisatie Stadsvernieuwing
dhr. A.J. Schipper	DGM, Dienst Groenvoorzieningen en Milieu educatie
drs. A. Visser	SOGZ, Dienst Stadsontwikkeling en Grondzaken
dhr. Vogelaar	VOM, Verkeer, Vervoer, Openbare Werken en Monumentenzorg
drs. D.J. Wijmer	Dienst Beleidszaken en Onderzoek, gemeentepolitie 's Gravenhage

Publikaties Centrum voor Architectuuronderzoek op het thema ruimtelijke aspecten van kleine criminaliteit

De relatie tussen kenmerken van de gebouwde omgeving en (angst voor) kleine criminaliteit is een belangrijk aandachtspunt binnen het onderzoekprogramma van het Centrum voor Architectuuronderzoek.

Het project is gestart met een onderzoek naar de onveiligheidsbeleving in en rond de fiets/voetgangerstunnel in Bezuidenhout-West, Den Haag. Dit onderzoek, uitgevoerd in opdracht van de Dienst Stadsontwikkeling, is eind 1979 afgerond. Vervolgens is een vergelijkend onderzoek verricht naar de verschijningsvorm van ca. 25 onderdoorgangen voor fietsers en voetgangers, gericht op factoren die volgens de huidige theoretische inzichten de onveiligheidsbeleving negatief beïnvloeden. Dit onderzoek heeft geresulteerd in een checklist van aandachtspunten voor planners en ontwerpers (1980). In de daarna volgende periode hebben de activiteiten binnen dit project zich vooral afgespeeld in de begeleidende sfeer. Onder meer is een bijdrage geleverd aan een onderzoek naar Vandalisme in en rond Schoolgebouwen, uitgevoerd onder auspiciën van de Stichting Bouwresearch.

In 1983 is een onderzoek gestart naar Vandalisme in de Woonomgeving. In het kader van een afstudeeropdracht is een veldonderzoek verricht in acht grootschalige woonprojecten. Op basis van dit onderzoek en onderzoek elders (o.a. in Rotterdam, Amsterdam en Haarlem) zijn vervolgens aanbevelingen en geformuleerd ten behoeve van ontwerpers en beheerders van woningbouwcomplexen, die kunnen bijdragen aan de bestrijding en preventie van vandalisme in de woonomgeving. Een artikel hierover is verschenen in Stedebouw & Volkshuisvesting van maart 1985. In aansluiting hierop in de Woonomgeving georganiseerd. In ditzelfde jaar zijn in het kader van de onderwijstaak een tweetal scripties tot stand gekomen. Eén hiervan betreft een ontwerp voor een Veilig Centrum in de Bijlmermeer. De andere scriptie betreft een studie naar omgevingskenmerken in relatie tot angst voor criminaliteit, toegespitst op bewoners in de Nieuwmarkt te Amsterdam.

De belangrijkste activiteiten op dit moment betreffen de ontwikkeling van een checklist van aandachtspunten bij de beoordeling van (stede)bouwkundige plannen, waarvan dit rapport de eerste vrucht vormt, en voorts een toetsing van deze checklist aan ervaringen in de praktijk. Door middel van veldonderzoek. Op basis van dit veldonderzoek en andere gegevens zal de checklist waar nodig worden bijgesteld en uitgebreid tot een praktische handleiding voor ontwerpers, politie, beleidsmensen en bewonersgroepen.

In het kader van het project Gebouwde Omgeving en (Angst voor) kleine criminaliteit zijn bij het Centrum voor Architectuuronderzoek de volgende rapporten verschenen:

- De Binckhorsttunnel: brug of barrière.
Centrum voor Architectuuronderzoek i.s.m. Sektor Stedebouwkundig en Planologisch Onderzoek Afd. Bouwkunde Delft, 1978, 116 pag.
- Onderdoorgangen voor fietsers en voetgangers: aandachtspunten bij het ontwerpen.
TU Delft, Centrum voor Architectuuronderzoek, 1980, 82 pag.
- Slachtofferschap en woonmilieu. Secundaire analyse van een CBS-databestand.
TU Delft, Centrum voor Architectuuronderzoek, 1986, 60 blz.

Artikelen

- Ondergrondse verkeersoplossingen en sociale controle.
Stedebouw en Volkshuisvesting 60 (1979) no. 718, pp. 348-357.
- Feelings of anxiety and environmental design: An assessment of certain emotional and functional aspects of a subway for pedestrians and cyclists.
Delft University Press 4 (1979), pp. 234-251.
- Onderdoorgangen voor fietsers en voetgangers: aandachtspunten bij het ontwerpen.
Verkeerskunde 31 (1980) no. 8, pp. 399-403.
- Underpasses for pedestrians and cyclists: User requirements and implications for design.
Transportation Planning and Technology 8 (1983), pp. 1-14.
- Vandalisme: maatregelen en effecten gericht op de omgeving.
In: Stichting PATO, Syllabus van de leergang Vandalisme en Leegstand in de woonomgeving, TU Delft, Fac. Bouwkunde, 23 april 1985.
- Vandalisme: een oud en complex probleem.
In: Stichting PATO, Syllabus van de leergang Vandalisme en Leegstand in de woonomgeving, TU Delft, Fac. Bouwkunde, 23 april 1985.
- Theorieën over Vandalisme.
In: Stichting PATO, Syllabus van de leergang Vandalisme en Leegstand in de woonomgeving, TU Delft, Fac. Bouwkunde, 23 april 1985.
- Vandalism: the price of a praised Paperclip. In: Proceedings of the Seventeenth Annual Conference of the Environmental Design Research Association, Atlanta, Georgia, April 9-13, 1986, pp. 155-163.
- Crimineel gedrag gericht tegen objecten: een omgevingspsychologische benadering.
In: Sociale Veiligheid, verslag NIROV/SRPO-studiedag 10 juni 1986.
- Kleine criminaliteit in het woonmilieu.
In: Verslag NCIV-distriktskonferentie "Ligt u er wakker van" d.d. 26 september 1986.

Afstudeerskripties

- Vandalisme in de woonomgeving, Delft 1984
- Sociale Veiligheid: literatuurstudie en ontwerp van een veilig centrum in de Bijlmermeer, Delft, 1984.
- Bouwkundig ontwerp en angst voor criminaliteit. Amsterdam/Delft, 1985.
- Onderzoek naar de relatie criminaliteit en ruimtelijke structuur. Een voorbeeldstudie: het ZHB-complex in Den Haag. Den Haag/Delft, 1985.

